

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur,
Oddělení českého jazyka a literatury PF JU

Bakalářská práce

Přídavná jména a zájmena v učebnicích pro 2. stupeň ZŠ

Vypracoval: Radek Klika
Vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Schacherl, Ph.D.

České Budějovice 2021

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Martinu Schacherlovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 8. července 2021

.....

Radek Klika

ANOTACE

Přídavná jména a zájmena v učebnicích pro 2. stupeň ZŠ

Tématem bakalářské práce je komparace vzdělávacích obsahů učiva o přídavných jménech a zájmenech v současných učebnicích českého jazyka na 2. stupni základní školy. Cílem práce je identifikace potenciálních odlišností v didaktické aplikaci zmíněných slovních druhů a jejich osvojování na 2. stupni ZŠ. Úvodní kapitoly se budou věnovat základní terminologii. Následovat bude ukotvení tématu v kurikulárních dokumentech českého školství. V další části bude zachycen a porovnán obsah učiva o přídavných jménech a zájmenech.

Teoretické východisko vytvořily vybrané aktuální práce z oblasti didaktiky a gramatiky českého jazyka.

V práci budou použity empiricko-analytický přístup a komparativní metoda.

ANNOTATION

Adjectives and Pronouns in Higher Primary Student Books

The topic of this bachelor thesis is comparing the educational contents on adjectives and pronouns in the current Czech language higher primary school student books. The objective of this thesis is to identify the potential differences in didactic application of the above-mentioned parts of speech and their acquisition at higher primary school. The introductory chapters will be dedicated to the basic terminology. They will be followed by the anchorage of the topic within the curricular documents of the Czech educational system. The following part will analyse and compare the content of adjectives and pronouns.

The theoretical base point consisted of the chosen current works from the area of didactics and Czech grammar.

The thesis will use both, the empirical-analytical approach as well as the comparative method.

OBSAH

ÚVOD	7
1 UČEBNICE.....	8
1.1 Učebnice	8
1.2 Historie	8
1.3 Funkce	9
1.4 Struktura	9
1.5 Typy.....	10
1.6 Využití učebnic učiteli.....	11
2 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA PŘÍDAVNÝCH JMEN A ZÁJMEN	13
2.1 Slovní druhy	13
2.1.1 Přídavná jména	14
2.1.1.1 Gramatické kategorie přídavných jmen	14
2.1.1.2 Skloňování přídavných jmen.....	14
2.1.1.3 Stupňování přídavných jmen.....	16
2.1.2 Zájmena	17
2.1.3 Druhy zájmen	18
2.1.4 Odchytky od klasického dělení druhů zájmen.....	19
2.1.5 Mluvnické kategorie zájmen	20
2.1.6 Skloňování zájmen	21
2.1.7 Skloňování rodových zájmen	21
2.1.8 Skloňování bezrodých zájmen.....	22
2.1.9 Nesklonná zájmena.....	22
3 KURIKULUM.....	23
3.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání	23
3.1.1 Jazyk a jazyková komunikace	24
3.2 Školní vzdělávací program	25
3.3 Učebnice jako součást kurikula	26

4	UČEBNICE ČESKÉHO JAZYKA PRO 2. STUPEŇ ZŠ	27
4.1	Učebnice z nakladatelství Fraus	28
4.2	Učebnice z nakladatelství SPN.....	29
4.3	Učebnice z vydavatelství Taktik.....	30
5	PŘÍDAVNÁ JMÉNA V UČEBNICÍCH ČESKÉHO JAZYKA PRO 2. STUPEŇ ZŠ ..	32
5.1	Přídatná jména v učebnicích pro 6. ročník ZŠ.....	32
5.2	Přídatná jména v učebnicích pro 7. ročník ZŠ.....	37
5.3	Přídatná jména v učebnicích pro 8. ročník ZŠ.....	40
5.4	Přídatná jména v učebnicích pro 9. ročník ZŠ.....	42
5.5	Komparace obsahu učiva o přídatných jménech v učebnicích českého jazyka.....	42
6	ZÁJMENA V UČEBNICÍCH ČESKÉHO JAZYKA PRO 2. STUPEŇ ZŠ.....	45
6.1	Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 6. ročník ZŠ	45
6.2	Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 7. ročník ZŠ	52
6.3	Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 8. ročník ZŠ	53
6.4	Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 9. ročník ZŠ	53
6.5	Komparace obsahu učiva o zájmech v učebnicích českého jazyka.....	54
6.6	Souhrnná komparace učebnicových řad	56
	ZÁVĚR	57
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	59
	SEZNAM TABULEK	61
	SEZNAM OBRÁZKŮ	62
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	63

ÚVOD

V bakalářské práci je pojednáno o přídavných jménech a zájmech, konkrétně o jejich zachycení v současných učebnicích pro 2. stupeň základní školy (dále jen „ZŠ“). Slova, která náleží k těmto slovním druhům, patří v jazykových projevech mezi vysoce frekventovaná.

Hlavním cílem práce je identifikace případných odlišností v pojetí vybraných slovních druhů a jejich osvojování na 2. stupni ZŠ. Výzkum je zaměřen na zhodnocení zpracování učiva o přídavných jménech a zájmech v současných učebnicích českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ a sestavení přehledu případných odlišností v aktuálně používaných učebních oporách.

První část je věnována vymezení učebnice jakožto učební opory využívané ve výuce českého jazyka na 2. stupni základní školy, její historii, funkci a struktuře. Pozornost je věnována také typům učebnic a jejich užíváním ze strany učitelů. Dále je zmíněna obecná charakteristika přídavných jmen a zájmen, ukotvení učebnice, respektive učiva o výše uvedených slovních druzích v základních kurikulárních dokumentech českého školství, a to v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (dále jen „RVP ZV“) a na něj navazujícím a jemu podřízeném školním vzdělávacím programu (dále jen „ŠVP“).

Druhá část se zaměřuje na komparaci vybraných učebnic českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ, respektive na zachycení pojetí učiva zaměřeného na výše zmíněné slovní druhy. Na ukázkách z jednotlivých učebnic je porovnáno množství probíraného učiva o přídavných jménech a zájmech, jsou shrnuty shody a rozdíly v pojetí slovních druhů jednotlivými publikacemi a rozložení učiva v jednotlivých ročnících 2. stupně ZŠ.

1 UČEBNICE

1.1 Učebnice

Učebnice představuje médium, které ve výuce zprostředkovává didaktickou komunikaci mezi učitelem a žákem. Jedná se o samozřejmou součást vzdělávacího procesu. Ve své podstatě se jedná o učební pomůcku, respektive textový materiál. Průcha učebnice řadí do tzv. edukačních konstruktů, což jsou, souhrnně vzato, teoretické výtvořky sloužící k ovlivnění učebních procesů. Z funkčního hlediska je možné chápat učebnice jako prostředek ovlivňující edukační proces, tedy jako kurikulární projekt, dokument. Pro žáka učebnice představuje zdroj informací, případně podporu při samostudiu (učebnice a jazykové příručky), pro učitele je to pomůcka či opora při realizaci edukace (učebnice a metodické příručky) (PRŮCHA, 2009, s. 272-273).

Kalhous dále zmiňuje Světovou banku, podle které jsou učebnice také prostředkem podílejícím se na zkvalitňování vzdělávání. Bylo zjištěno, že zkvalitnění a zlepšení dostupnosti učebních materiálů bylo efektivnější než vzdělávání učitelů (KALHOUS, 2009, s. 143). Z toho plyne, že je třeba, aby školy kladly důraz na kvalitu používaných vzdělávacích materiálů, neboť jejich výběr se může později nepřímo projevit i v kvalitě vzdělání, uplatnění absolventů a v celkovém dopadu na rozvoj naší země.

1.2 Historie

Budeme-li pátrat po původu učebnic, je třeba zaměřit pozornost do hluboké minulosti. První učební texty, tedy předchůdce učebnic, nalezneme už ve starověkém Egyptě či Číně. V té době se s nimi jejich uživatelé setkávali v podobě rytin na hliněných destičkách, případně na pergamenu. Hojněji se jich využívalo ve starověkém Řecku a Římě, avšak rozmach přišel s vynálezem knihtisku Johannem Gutenbergem (15. století). Knihotisk umožnil snadnější šíření knih a přispěl k zvýšení jejich počtu. U nás se učebnicemi, především tedy jejich tvorbou, začal důkladněji a odborněji zabývat Jan Amos Komenský. Mezi jeho první učebnice patří *Dvěře jazyků otevřené* (*Janua linguarum reserata*, 1631) a *Svět v obrazech* (*Orbis sensualium pictus*, 1658). Spojení textu s doprovodnou ilustrací se objevilo v učebnici *Svět v obrazech*, díky čemuž je toto dílo řazeno k nejokrovějším své doby (PRŮCHA, 2009, s. 270).

Komenský ve své *Velké didaktice* (*Didactica magna*, 1657) uvádí, že je třeba dočasně zakázat žákům jiné knihy než učebnice, a sice z důvodu zaměření pozornosti na omezený okruh zdrojů vědění, aby nedocházelo k rozptylování. Uvádí také, že se jeví náročným, aby učitel připravoval nové a nové předlohy, případně diktoval texty žákům. Považuje za praktičtější tvořit a tisknout učebnice a ty pak využívat ve výuce i samostudiu. Podle mého názoru je tak možné učivo

v učebnicích snadněji transformovat, aby svým obsahem, šíří a srozumitelností vyhovovalo konečnému příjemci a jeho úrovni. Knihy pro žáky mají být psány důkladně, ale zároveň musí být pro ně uchopitelné. Učebnice by měla být psána tak, aby žák učivu porozuměl i bez intervence učitele. Komenský důrazně vyzdvihuje dialogickou formu textu v knihách, dle něho je dialog, tedy rozmluva, člověku přirozená, vzbuzuje v něm pozornost a upevňuje vědění (KOMENSKÝ, 1958, s. 170-171).

1.3 Funkce

Učebnice mají tři základní funkce:

- prezentaci učiva (předložení informací žákům),
- řízení učení a vyučování (žák v ní nalézá úkoly a otázky, učitel ji může pohodlně využívat v rámci časově vymezené vyučovací jednotky – je členěna na vhodné celky),
- organizační, případně orientační (tato funkce označuje užití a práci s obsahem, rejstříkem a pokyny k práci s učebnicí). (PRŮCHA, 2009, s. 277-278)

Používáním učebnic může učitel sledovat i obecnější cíle. Při práci s textem se žák mimo jiné učí číst s porozuměním, formulovat hlavní myšlenky přečteného, převyprávět text vlastním slovem a orientovat se v textu (KALHOUS, 2009, s. 143).

1.4 Struktura

Aby učebnice mohla plnit výše uvedené funkce, musí obsahovat komponenty pro jejich realizaci. Učebnici je z hlediska její struktury možné rozdělit na tři složky (aparát prezentace učiva, aparát řídicí učení a aparát orientační), které obsahují celkem třicet šest komponentů. Pro přehlednost uvádíme jednotlivé složky a jejich komponenty dle Průchy (viz tabulky níže).

Tabulka 1 - Aparát prezentace učiva

1. APARÁT PREZENTACE UČIVA	
A. Verbální komponenty	B. Obrazové komponenty
- výkladový text prostý	- umělecká ilustrace
- shrnutí učiva k tématům	- nauková ilustrace (schematické kresby, náčrty, modely aj.)
- doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů aj.)	- fotografie atd.
- slovníčky pojmů, cizích slov aj. atd.	

(Zdroj: PRŮCHA, 2009, s. 278)

2. APARÁT ŘÍDÍCÍ UČENÍ

A. Verbální komponenty	B. Obrazové komponenty
<ul style="list-style-type: none"> - předmluva (úvod do předmětu, ročníku) - otázky a úkoly za lekcí - otázky a úkoly za tématy - explicitní vyjádření cílů učení pro žáky - sebehodnocení výkonů žáků - odkazy na jiné zdroje informací atd. 	<ul style="list-style-type: none"> - grafické symboly vyznačující určité části textu (poučky, úkoly aj.) - užití zvláštní barvy pro určité části textu - užití zvláštního písma pro určité části textu atd.

Tabulka 2 - Aparát řídicí učení

(Zdroj: PRŮCHA, 2009, s. 278-279)

Tabulka 3 - Aparát orientační

3. APARÁT ORIENTAČNÍ
A. Verbální komponenty
<ul style="list-style-type: none"> - obsah učebnice - členění učebnice na tematické celky, kapitoly, lekce aj. - marginálie - rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)

(Zdroj: PRŮCHA, 2009, s. 279)

Na základě výše uvedených složek je možné provést komplexní rozbor didaktické vybavenosti učebnic, avšak v naší práci se jím zabývat nebudeme. Je ovšem důležité, aby byly komponenty zmíněny, jelikož se jim budeme věnovat v analýze učiva o přídavných jménech a zájmenech obsaženém právě v učebnicích. Bylo by možné analyzovat i obtížnost didaktického textu, nicméně takové zkoumání by bylo samostatným tématem jiné, obsáhlejší práce.

1.5 Typy

Typy učebnic závisí především na charakteru předmětu, v němž jsou jako opora užívány. Výběr učebnic závisí na učiteli. Učebnice je možné rozčlenit na tři základní typy:

- učebnice,
- cvičebnice,
- čítanky.

Učebnice zpravidla obsahují tři hlavní komponenty – prezentaci učiva, aparát řídicí osvojování učiva a aparát orientační. Prezentace učiva se skládá z textu výkladového, doplňujícího (ukázky textu) a vysvětlujícího.

Cvičebnicemi rozumíme publikace určené k procvičování učiva, jedná se tedy o pracovní sešity.

V čítankách nalezneme soubory ukázek textů, s nimiž žáci pracují například v literární výchově (KALHOUS, 2009, s. 143).

1.6 Využití učebnic učiteli

Jak již bylo uvedeno výše, učebnice žákům slouží jako hlavní zdroj učiva. Pro učitele je učebnice kurikulárním dokumentem a didaktickým prostředkem. Zmíněné kurikulum znamená, že učitel používá učebnici pro plánování výuky a přípravu na vyučovací hodiny. Učebnice dále slouží jako zdroj pro výběr učiva a učebních činností, jimiž se žák bude ve výuce zabývat. Učitel nemůže učivo z učebnice jen slepě přebrat a aplikovat v praxi, nýbrž je nutné, aby látku přizpůsobil žákům se specifickými potřebami. Proto je žádoucí častá aktualizace obsahu a činností v závislosti na skladbě a potřebách vyučovaných žáků (PRŮCHA, 2009, s. 293).

V 80. letech 20. století byl proveden výzkum zaměřený na míru využívání informačních zdrojů učiteli k plánování výuky. Výzkumu se účastnilo 101 učitelů z druhého stupně ZŠ s průměrnou délkou praxe 18 let. Informačními zdroji pro tento výzkum byly učební osnovy, učebnice, metodické příručky a metodické časopisy. Z výzkumu vyplynulo, že pro přípravu výuky soustavně využívá učebnice 89 % dotazovaných (viz *Tabulka 4 – Častost používání informačních zdrojů učiteli*).

Tabulka 4 - Častost používání informačních zdrojů

Druh dokumentu	Častost používání (v %)		
	soustavně	občas	zřídka
učební osnovy	40,6	46,5	10,0
učebnice	89,0	6,9	-
metodické příručky	50,5	40,6	6,9
metodické časopisy	7,9	71,3	16,8

(Zdroj: PRŮCHA, 2009, s. 294)

Další otázkou tohoto výzkumu se zjišťovalo využívání učebnic učiteli ve vyučování v rámci předmětů chemie, matematika, český jazyk, přírodopis, fyzika, dějepis a cizí jazyk (ruština). Jak je patrné z Tabulky 5, čeští učitelé učebnice využívají častěji v českém jazyce než v chemii a matematice, ale zároveň méně než v cizím jazyce, v tomto případě ruštině. Ze všech realizovaných vyučovacích hodin využili učitelé českého jazyka učebnici v 80,9 %.

Tabulka 5 - Průměrné využívání učebnic ve vyučování

Předmět	Vyučovacích hodin (v %)
chemie	51,0
matematika	56,1
český jazyk	80,9
přírodopis	82,0
fyzika	83,7
dějepis	86,2
cizí jazyk (ruština)	91,2

(Zdroj: PRŮCHA, 2009, s. 294)

Porovnáním se zahraničními výzkumy bylo zjištěno, že míra používání učebnic českými učiteli se výrazně neliší od jejich zahraničních kolegů. Výjimkou byla situace v USA po druhé světové válce, kdy do školství začala masivně pronikat výpočetní technika, což naznačovalo ústup od klasických učebnic. Tento trend se však s postupem času nepotvrdil. Dnes jsou v USA klasické učebnice stále právoplatným a hojně užívaným didaktickým prostředkem (PRŮCHA, 2009, s. 295-296).

Výraznější rozdíl zaznamenal islandský odborník Ingvar Sigurgeirsson ve využívání učebnice ve výuce při porovnání jednotlivých typů škol. Bylo zjištěno, že ve standardních školách se učebnice využívají častěji (62–82 % času výuky) než v těch alternativních (34–59 %). Přestože se podobný trend dá předpokládat i v našem školství, neexistují zatím konkrétní data, která by bylo možné porovnat (PRŮCHA, 2009, s. 295).

2 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA PŘÍDAVNÝCH JMEN A ZÁJMEN

2.1 Slovní druhy

Problematika slovních druhů, tedy i českých přídatných jmen a zájmen, je primárně součástí lingvistické disciplíny morfologie neboli tvarosloví. Morfologie se zabývá zkoumáním tvarů jednotlivých slovních druhů, jejich formou a funkcí.

V *Mluvnici současné češtiny 1* najdeme dále podrobnější rozdělení slovních druhů, a sice podle následujících *klasifikačních kritérií*:

- 1) tvaroslovné,
- 2) významové,
- 3) syntaktické.

Podle *tvaroslovného kritéria* se slova dělí do dvou skupin – *slova ohebná* a *neohebná*. Do ohebných jsou standardně řazena podstatná jména, přídatná jména, zájmena, číslovky a slovesa. Zbývající slovní druhy (příslovce, předložky, spojky, částice a citoslovce) spadají do skupiny slov neohebných.

Vzhledem k tomu, že v rámci ohebných slov nejsou přesně rozlišena podstatná, přídatná jména, zájmena, číslovky a slovesa, na něž je dle tohoto kritéria nahlíženo jako na slova, která se skloňují a časují, musíme brát zřetel na další kritérium, a sice *významové*. Pomocí něj rozdělujeme slovní druhy na *plnovýznamové* (podstatná a přídatná jména, slovesa, příslovce a citoslovce), tzn. slova, která jsou významově nezávislá na ostatních slovech, a *neplnovýznamové* (předložky, spojky, částice), tedy slova, která jsou na dalších slovech závislá. Mezi těmito dvěma skupinami vyčleňujeme ještě pomezí slovní druhy (zájmena a číslovky), jejichž význam určuje teprve větný a situační kontext.

Posledním hlediskem pro dělení slov dle zmíněné publikace je *kritérium syntaktické*, které zohledňuje, jak se slovní druhy uplatňují svou skladební funkcí a se kterými dalšími slovy se spojují. Takto lze vyčlenit především předložky, spojky a citoslovce (CVRČEK A KOL., 2015, s.158-161).

Mluvnice češtiny 2 rozděluje slovní druhy na *základní* a *nezákladní*. Do základních druhů patří podstatná a přídatná jména, slovesa a příslovce. Nezákladní druhy se dělí na *nástavbové* (číslovky a zájmena), *specifické* (citoslovce) a *nesamostatné* (předložky, spojky, částice) (PETR A KOL., 1986).

2.1.1 Přídavná jména

Přídavná jména neboli adjektiva vyjadřují vlastnosti osob, zvířat a neživých jevů. Dle výše zmíněného dělení náleží do ohebných plnovýznamových slov. Jestliže bychom chtěli na přídavná jména nahlédnout skrze jejich fungování ve větách, šlo by o přívlastky shodné (*modrá obloha*), jmenné části přísudků (*Petr byl vzdělaný.*) a doplňky (*Děti běhaly bosy.*). Dále mohou být rozvíjena příslovci, např. *blankytně modrý* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 238-239)

Z hlediska tvoření slov jde většinou o slova odvozená z podstatných jmen (*vlk – vlčí, maminka – maminčin*), ze sloves (*nese – nesoucí, zbýt – zbylý, nalézt – nalezené*), z přídavných jmen (viz stupňování), případně z jiných slovních druhů (*zájmeno totéž – totožný, příslovce dnes – dnešní*). (CVRČEK A KOL., 2015, s. 238)

Druhou skupinou jsou přídavná jména neodvozená. Ta patří v komunikaci mezi nejfrekventovanější. Jejich význam je třeba se naučit, např. *běžný, bílý, blbý, bledý, blízký, bohatý* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 238).

V rámci třetí, pomezí skupiny můžeme do přídavných jmen řadit i tzv. *víceslovné ekvivalenty slovních druhů*. Jde o víceslovné kombinace slov, které jsou na základě významu a funkce řazeny k určitému slovnímu druhu. Příklady takového ekvivalentu jsou kombinace příslovce a přídavného jména – *světle hnědý a zbrusu nový* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 164).

2.1.1.1 Gramatické kategorie přídavných jmen

U přídavných jmen určujeme pád, číslo a jmenný rod. Platí zde, že v rámci gramatických kategorií se přídavná jména shodují s podstatnými. Tento vztah nazýváme *kongruencí* a jako příklady můžeme uvést přívlastek shodný (*modrá obloha*), jmennou část přísudku (*Petr byl vzdělaný.*). V případě, že přídavné jméno zastupuje ve větě podstatné jméno (elipsa), platí shoda v gramatických kategoriích i tam – např. *Byli tam i jiní* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 239).

Ke zvláštní situaci dochází v případě nesklonného podstatného jména či homonymie podstatného jména, kdy gramatické kategorie značí tvar přídavného jména. Dochází k tomu například v těchto případech: *Užíval různých klišé.* x *Užíval různá klišé.*; dále pak: *Malá země stojí o pomoc velmocí.* x *Malé země stojí o pomoc velmocí* (HUBÁČEK, 2010, s. 151).

Pro školskou praxi je zajímavá skutečnost, že v *Mluvnici současné češtiny I* se polemizuje o další možné gramatické kategorii přídavných jmen, a sice o stupňování (CVRČEK A KOL., 2015, s. 239). Této problematice se budeme více věnovat v dalších kapitolách

2.1.1.2 Skloňování přídavných jmen

V případě přídavných jmen rozlišujeme tři druhy skloňování – složené, jmenné a smíšené. V této souvislosti je třeba zmínit i přídavná jména nesklonná.

Složené skloňování

Složená přídavná jména můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří *tvrdá přídavná jména*, která se skloňují podle vzoru *mladý*. Druhou skupinou jsou *přídavná jména měkká*, podle vzoru *jarní* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 240)

Do skupiny přídavných jmen skloňovaných podle vzoru *mladý* patří přídavná jména odvozená (*dřevěný, papírový*), neodvozená (*mladý, dobrý, levný*), zpodstatnělá přídavná jména (*známá, hajný*) a vlastní jména (*Novotný, Nováková, Jablonné*). Složené skloňování dle vzoru *mladý* můžeme užít i u jiných slovních druhů. Jde například o některá zájmena (*který, takový, můj...*), číslovky řadové, násobné a druhové (*druhý, dvojitý, paterý...*). (CVRČEK A KOL., 2015, s. 240-241)

Do skupiny přídavných jmen skloňovaných podle vzoru *jarní* patří odvozená přídavná jména (*myslíci, nesoucí, kropicí, lvi...*), neodvozená přídavná jména (*cizí, ryzí*), stupňované tvary přídavných jmen (*lepší, krásnější, lehčí...*), zpodstatnělá přídavná jména (*účetní, domácí*) a vlastní jména (*Hořejší*). Z jiných slovních druhů, u nichž je možné skloňování složené podle vzoru *jarní*, jde hlavně o některá zájmena (*čí, její*), číslovky (*první, dvojí*). (CVRČEK A KOL., 2015, s. 243)

Jmenné skloňování

V současné češtině se jmenné tvary užívají řidčeji, a to zejména v prvním pádu (*Už jsme hotovi.*). Tvary v pádu čtvrtém se dnes vyskytují jako archaismy (*Rád tě vidím zdrávu.*). Dá se konstatovat, že z malého počtu existujících jmenných tvarů jsou všechny utvořené od tvrdých adjektiv. Jmenné tvary měkkých adjektiv se nezachovaly (KARLÍK, NEKULA, RUSÍNOVÁ, GREPL, 2012, s. 282).

Ve většině případů se přídavná jména se jmenným skloňováním pojí se slovesem *být* (*být schopen něčeho...*), výjimečně mohou jmenné tvary být spojené s jinými slovesy (*cítit se, připadat si, zdát se...*). Takové tvary potom ve větě plní funkci jmenné části přísudku, např.: *Petr byl schopen boje, případně doplňku: Měla jsem připravenou celou řadu příkladů* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 243)

Některé jmenné tvary jsou v některých pojetích řazeny do modálních (způsobových) příslovcí. Jedná se například o slova: *možno, nutno, lhostejno*. Nicméně dle *Mluvnice současné češtiny I* patří do přídavných jmen, a to pro možnost záměny krátkých tvarů za dlouhé, např.: *není možno určit x není možné určit* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 243)).

V případě vztahu dlouhých a krátkých tvarů však musíme být obezřetní. Ne vždy totiž spolu krátký a dlouhý tvar přídavného jména významově souzní. Jde například o dvojice *jistý – měl jistou ruku* a *jist – byl si tím jist*, dále pak *hodný – hodný člověk* a *hoden – být hoden úcty, hotový oblek x byl hotov zemřít, prostý život x byl prost viny, mocný pán x nebyl mocen slova*. (PETR A KOL., 1986, s. 76)

Smíšené skloňování

Tento způsob se uplatňuje u přídavných jmen přivlastňovacích, která jsou skloňována podle vzorů *otcův* a *matčín*. „Jeho název je odvozen od skutečnosti, že jeho tvary mají zčásti koncovky složeného skloňování a zčásti koncovky skloňování jmenného (podle substantivních vzorů *hrad*, *žena*, *město*).“¹ Je třeba správně rozlišit individuální a druhové přivlastňování, přičemž v prvním případě jde o přivlastňovací přídavná jména v pravém slova smyslu (např. *maminčina kniha*, *autorovo právo*, *vlkův ocas*), kdežto v případě druhém jde o přídavná jména složená, skloňovaná podle vzorů *mladý* a *jarní* (např. *mateřská láska*, *autorské právo*, *vlčí zub*). (CVRČEK A KOL., 2015, s. 246)

U některých slov nelze vytvořit tvary podle vzorů *otcův* a *matčín*, a proto je u nich individuální přivlastnění vyjádřeno tzv. genitivem přivlastňovacím, např. vl. jméno *Janský* > *Janského ulice*, *Horáková* > *náměstí Horákové* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 247).

Nesklonná adjektiva

Do této kategorie nesklonných adjektiv patří v zásadě adjektiva přejatá. Jde hlavně o skupiny názvů některých barev (*khaki*, *lila*, *blond*) a adjektiv hodnotících (*prima*, *fajn*, *fér*, *nóbl*, *extra*). Všechna zmíněná jsou nejčastěji užívána v mluvené komunikaci. Zároveň jde o slova, která mohou mít i další, jinou slovnědruhovou příslušnost, a sice:

Je to prima život, říkám si. = PŘÍDAVNÉ JMÉNO

Koukněte, jak se všichni prima bavěj. = PŘÍSLOVCE

Zuzi se zaradovala: „Prima!“ = CITOSLOVCE

K některým nesklonným přídavným jménům lze vyhledat i jejich skloňovatelné protějšky, např. *blond* – *blondřatá*, *fajn* – *fajnový*. U posledně jmenované dvojice je však na první pohled patrný významový posun (CVRČEK A KOL., 2015, s. 248-249).

2.1.1.3 Stupňování přídavných jmen

Stupňování neboli gradaci není možné provádět u všech přídavných jmen. Stupňujeme přídavná jména přivlastňovací, odvozená od přechodníků a zakončená v základním tvaru na *-cí*, *-ší*, *-ejší*, *-ější* (*kropicí*, *další*, *zdejší*, *vnější*). V *Mluvnici současné češtiny I* je stupňování uvažováno jako další gramatická kategorie tohoto slovního druhu (CVRČEK A KOL., 2015, s. 249)

Rozlišujeme tři stupně – *pozitiv* (první stupeň), *komparativ* (druhý stupeň) a *superlativ* (třetí stupeň). Druhý stupeň odvozujeme od prvního, třetí stupeň logicky od druhého, vyjadřuje nejvyšší

¹ CVRČEK, 2015, s. 246

míru skutečnosti. Stupňování může být pravidelné a nepravidelné (CVRČEK A KOL., 2015, s. 249).

Tabulka 6 - Příklad pravidelného stupňování

POZITIV	KOMPARATIV	SUPERLATIV
vysoký	vyšší	nejvyšší

(Zdroj: volně podle Cvrčka, 2015, s. 252)

Tabulka 7 - Příklad nepravidelného stupňování

POZITIV	KOMPARATIV	SUPERLATIV
dobrý	lepší	nejlepší

(Zdroj: volně podle Cvrčka, 2015, s. 253)

2.1.2 Zájmena

Zájmena neboli pronomina patří do skupiny ohebných slov. Ve větě zastupují podstatná a přídavná jména a odkazují na ně. Leží na pomezí plnovýznamových (pokud zastupují slovo ve větě) a neplnovýznamových slov (stojící samostatně, bez kontextu). Určujeme u nich pád, číslo, u některých i rod. (CVRČEK A KOL., 2015, s. 254))

V odborných publikacích je vymezení zájmen různé, a to zejména proto, že jejich autoři nahlíží tento slovní druh z několika pohledů. Dokladem tohoto tvrzení jsou definice z různých publikací.

Asi nejobsáhleji jsou zájmena definována v *Mluvnici češtiny 2*, a to zejména proto, že je jsou zde *zájmena* pouze součástí tzv. *pronominalií*, tedy *deiktických slov*. Příručka do *pronominalií* řadí *pronomina* (tradiční zájmena), *pronominální adverbia* (*načež, pročež, odkud...*) a *pronominální numeralia* (*kolik, nakolik, kolikery...*). Těmto slovům je společné to, že přímo nepojmenovávají, nýbrž jména zastupují, mají tzv. deiktickou funkci, tedy na konkrétní slova ukazují přímo (*situační deixe*), nebo skutečnost označují v kontextu (*kontextová deixe*). Takové pojetí zájmen je neobvyklé, a i samotný výčet zástupců tohoto slovního druhu se tím výrazně zvětšuje. (PETR A KOL., 1986, s. 81)

Pojmy *deixe* a *pronominálnost* se vyskytují ještě v *Češtině pro učitele*. Autoři v ní uvádějí, že zájmena nejsou slova, která by přímo pojmenovávala. Jejich funkce je spíše ukazovací, mají tedy funkci deiktickou, a to dvojího druhu – situační nebo kontextovou. Pronominální funkce je zdůvodněna tím, že zájmena zastupují v kontextu jména. Důvodem pro členění zájmen tradičním způsobem v této publikaci je to, že školská praxe členění podle odlišného hlediska nepřevzala. (HUBÁČEK A KOL., 2010, s. 155)

2.1.3 Druhy zájmen

Vzhledem k tomu, že se nová zájmena netvoří, můžeme je podle významu a funkce rozčlenit do druhů tak, jak se tradičně dělí v pojetí školských učebnic, a sice na zájmena *osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná*. V členění ovšem najdeme i odchylky od klasického dělení, případně i zařazení.

1) Osobní zájmena (personalia)

Do tohoto druhu řadíme zájmena *já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona*. Na základě výše jmenovaných lze říci, že vyjadřují první, druhou i třetí osobu jednotného i množného čísla. Nesmíme opomenout zvrtné zájmeno *se*. Nicméně za zvrtné zájmeno nelze považovat každý morfém *se, si*, neboť je možné, že ve skutečnosti jde o pevné části slovesa. O zvrtné zájmeno jde v případě, že jej můžeme substituovat jiným zájmenem osobním (*koupil mu boty – koupil si boty*). Jestliže nahradit nejde (*bál se, sedni si, dům se staví*), jedná se pevnou součástí slovesa, respektive o *volný reflexivní formant* (HUBÁČEK A KOL., 2010).

2) Přivlastňovací zájmena (posesiva)

Zájmena tohoto druhu přivlastňují různým osobám, tedy se úzce pojí s osobními zájmeny. Patří sem zájmena *můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich, svůj*. Zvrtné zájmeno *svůj* má oproti ostatním jiné postavení, neboť plní funkci přivlastňování podmětu (*přenechal bych vám svůj byt x na můj úsudek se nespolehej*) nebo konateli děje (*viděl bratra opravovat své auto*). (CVRČEK A KOL., 2015, s. 258)

3) Ukazovací zájmena (demonstrativa)

Jde o zájmena *ten* a jeho modifikace, *týž, tentýž, onen, takový, sám*. Těmito zájmeny ukazujeme na předmět, nebo na něj odkazujeme. Ve významu ukazovacím ukazují na určitou věc, osobu, zvíře nebo vlastnost, v případě významu odkazovacího jde o odkazování na nějakou kontextovou skutečnost. Publikace *Čeština – řeč a jazyk* řadí zájmena *týž, tentýž, sám* do skupiny zájmen vymezovacích, přičemž *týž, tentýž* vyjadřují totožnost, *sám* individuálnost. Publikace *Příruční mluvnice češtiny*³ zařazuje zájmena *týž/tentýž, táž/tatáž, totéž, jiný* a *ten samý* do skupiny zájmen (ne)totožnosti, tedy identifikačních. Totožnost podle této příručky vyjadřují zájmena *týž/tentýž, táž/tatáž, totéž*, která jsou v hovorovém projevu nahrazena spojením *ten samý*. Oproti tomu netotožnost je vyjádřena zájmenem *jiný, jiná, jiné* (*Ukažte mi jiný román*.)

² ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000, s. 208

³ KARLÍK, NEKULA, RUSÍNOVÁ, GREPL, 2012, s. 294-295

4) Tázací zájmena (interrogativa)

Jde o zájmena *kdo, co, který, jaký, čím*. Uvozují doplňovací otázky, jedná se tedy o zájmena, pomocí nichž se tážeme (CVRČEK A KOL., 2015, s. 265).

5) Vztažná zájmena (relativa)

Výčet těchto zájmen je totožný se zájmeny tázacími, avšak nesmíme opomenout ještě zájmeno *jenž*, které je synonymem k zájmenu *který*. V komunikaci jich užíváme jako spojovacích prostředků, které odkazují k větnému členu. V hovorové češtině lze zájmena *jenž* a *který* nahradit zájmenem *co* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 267).

6) Neurčitá zájmena (indefinita)

Jde o zájmena odvozená z tázacích zájmen, a to pomocí prefixů *ně-* (*někdo, něco, některý*), *lec-* (*leckdo, lecco, leckterý*), *leda-* (*ledakdo, ledaco, leckterý*) a pomocí postfixů *-koli, -koliv, -si* (*jakýkoli, kdokoli, kterýkoliv, cosi*). Řadíme sem spřežky *bůhvíco, sotvakdo, kdejaký* atd. Zájmena odvozená předponami *lec-*, *leda-* označují lhostejnost, libovolnost zase vyjadřuje postfix *-koli(v)*. Význam úplnosti vyjadřují zájmena *každý, všechen* (Hubáček a kol., 2010, s. 156). Zájmena *všechen, každý* řadí *Příruční mluvnice češtiny* do samostatné skupiny zájmen totalizujících kvantum a míru, jde tedy o tzv. *totalizátory*. Zajímavostí je, že autoři do této skupiny zájmen zařadil i číslovku *oba* (KARLÍK, NEKULA, RUSÍNOVÁ, GREPL, 2012, s. 299-300).

7) Záporná zájmena (negativa)

Jsou vytvořena přidáním prefixu *ni-* k tázacím zájmenům – *nikdo, ničí, nijaký, nic*. Tázací zájmeno *který* svůj protějšek nemá. Tuto skupinu tvoří dále ještě zájmeno *žádný* (CVRČEK A KOL., 2015, s. 269-270).

2.1.4 Odchyly od klasického dělení druhů zájmen

Dělení, které se více odchyluje od výše uvedeného, lze sledovat v publikaci *Čeština – řeč a jazyk*. Podle větné funkce jsou v ní zájmena dělena na substantivní, jejichž gramatické funkce a prostředky jsou shodné se substantivy. Dále zde najdeme kategorii zájmen adjektivních, která nesou znaky adjektiv. Podle významu těchto zájmen jsou ještě členěna na určitá a neurčitá. Do první skupiny patří zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, vymežovací, zevšeobecňující. Druhá skupina pak obsahuje zájmena tázací, vztažná a neurčitá (ČECHOVÁ A KOL., 2000, s. 208).

Další, poněkud složitější dělení přináší *Příruční mluvnice češtiny*. Ta ke klasickým kategoriím přidává ještě identifikační zájmena (*týž/tentýž, táž/tatáž, totéž*) a totalizující zájmena (*všechen, všechna, všechno, každý, sám*). Příručka řeší níže uvedené významové roviny zájmen:

- 1) označení role v komunikaci a odkazování k referentu (*já, ty, on...*),
- 2) vyjádření vztahu vlastnictví (*můj, tvůj, jeho...*),
- 3) žádají si doplnění informací (*kdo, co, jaký...*),
- 4) zájmeno jako vyjádření vztahu (*kdo, který, jenž...*),
- 5) neurčitost předmětu (*někdo, nějaký, ledajaký...*),
- 6) popření vlastníka předmětu nebo jeho samotného (*ničí, nikdo, žádný...*),
- 7) identifikátory (*týž, jiný, samý...*),
- 8) totalizátory a kvantifikátory (*všichni, každý*),
- 9) reflexiva (*se, svůj*).

(KARLÍK, NEKULA, RUSÍNOVÁ, GREPL, 2012, s. 285).

Mluvnice češtiny 2 zahrnuje zájmena spolu se zájmennými příslovci a zájmennými číslovkami do tzv. *deiktických slov*. Tato skupina je dále členěna na třídy, a sice:

- 1) Třídy deiktických slov spjaté vztahem ke komunikačním osobám (osobní, zvrtná a přivlastňovací zájmena),
- 2) třídy deiktických slov spjaté deixí v úzkém smyslu (ukazovací zájmena, příslovce [*tak, takto, takhle...*], číslovky [*tolikátý, tolikhle, tolik...*], identifikátory [*týž/tentýž, ten samý, tamtéž, taktéž, tolikéž...*]),
- 3) *třídy deiktických slov neurčitých a určitých* (neurčitá: zájmena tázací, vztažná, neurčitá; určitá: totalizátory a záporná zájmena),
- 4) třídy deiktických slov po stránce stylové (stylové dublety tento/tenhle, co/copak, tentýž/ten samý...). (PETR A KOL., 1986, s. 89-99)

2.1.5 Mluvnické kategorie zájmen

U zájmen rozlišujeme pád, číslo a u některých i rod. V některých případech ale dochází k nejednoznačnosti náležitosti k rodu, číslu nebo pádu. Zájmena lze rozdělit na dvě skupiny podle toho, zda vyjadřují kategorii rodu:

- 1) *zájmena rodová* – mají soubory tvarů pro mužský, ženský a střední rod,
- 2) *zájmena bezrodá* – nevyjadřují kategorii rodu (*já, ty, my, vy, se*) (HUBÁČEK A KOL., 2010, s. 157)

Je třeba upozornit na skutečnost, že *mluvnice Čeština – řeč a jazyk* mezi bezrodá zájmena z hlediska funkčního řadí, na rozdíl od ostatních odborných publikací, ještě zájmena *kdo, co* (ČECHOVÁ, 2000, s. 209-210).

Zájmeno *kdo* na základě významového vztahu k živým bytostem vyjadřuje životnost, a proto jej řadíme k mužskému rodu životnému. Naopak u zájmena *co* je patrné odkazování k neživé věci

(*Čím to píšeš?*), a proto jej řadíme do rodu středního, ovšem může se stát, že je jím odkazováno na živou bytost (*Co se to tamhle plíží?*). Tvary těchto zájmen vyjadřují pouze jednotné číslo, jde o tzv. *singularia tantum*. Zájmeno *kdo* může označovat jednotlivce (*Kdo to udělal?*), ale i více osob (*Kdo jsou ti chlapci?*). Zájmeno *co* je tvarem jasně singulárním, ale může mít zevšeobecnující význam (*Co se stalo?*) (PETR A KOL., 1986, s. 103).

Zvratné osobní zájmeno *se* je specifické ve vyjádření kategorie pádu, neboť se vztahuje k subjektu věty (má reflexivní funkci), jenž se většinou vyjadřuje nominativem, a proto u tohoto zájmena není možnost tvaru nominativu vytvořit (HUBÁČEK A KOL., 2010, s. 157).

2.1.6 Skloňování zájmen

Jak už bylo uvedeno výše, zájmena jsou slovním druhem ohebným. Používáme u nich zájmenné skloňování podle tvrdého vzoru *ten* (např. *onen, kdo*) a měkkého vzoru *náš* (např. *váš, něco*). Dále lze užít adjektivní skloňování, kdy užíváme vzory *jarní* (např. *její, čí*) a *mladý* (např. *můj, takový*).

2.1.7 Skloňování rodových zájmen

Svémi tvarovými prostředky vyjadřují rodová zájmena všechny tři rody, jednotné i množné číslo. Rodová zájmena můžeme skloňovat podle zájmenného skloňování, případně podle skloňování adjektivního.

Zájmenné skloňování

V zájmenném skloňování užíváme dva vzory – tvrdý vzor *ten* a měkký vzor *náš*. Vzor *ten* používáme při skloňování všech zájmen, která jsou ve druhém pádě zakončena na *-oho* (*tento, onen, kdo*). Ta zájmena, která jsou ve druhém pádě zakončena na *-eho* (*náš, váš, on, jenž, co*), skloňujeme podle vzoru *náš*. Smíšené skloňování najdeme u zájmena *všechn*, kdy tvary jednotného čísla skloňujeme podle vzoru *náš*, tvary množného čísla podle vzoru *ten* (ČECHOVÁ A KOL., 2000, s. 210).

Adjektivní skloňování

Podle toho, jaký vzor užíváme při tomto typu skloňování, můžeme rozlišovat tři skupiny zájmen. Podle tvrdého vzoru *mladý* pravidelně skloňujeme zájmena *jaký, který, každý, žádný*. Měkký vzor *jarní* se užívá pro skloňování skupiny zájmen *její, jejíž, čí*. Poslední skupinou jsou zájmena, která se nedají pravidelně adjektivně skloňovat, mají skloňování smíšené, jedná se o zájmena *sám, můj, tvůj, svůj, týž, tentýž*. Vyjma prvního a čtvrtého pádu jednotného a množného čísla, kde jsou tvary zájmena *sám* tvořené podle vzorů jmenného skloňování, tvoříme tvary podle skloňování zájmenného, pomocí tvrdého vzoru. Zájmena *můj, tvůj, svůj* mají dlouhé adjektivní tvary, ale i tvary tvořené podle zájmenného skloňování měkkého (ČECHOVÁ A KOL., 2000, s. 213-216).

2.1.8 Skloňování bezrodých zájmen

Tento typ skloňování užíváme u zájmen *já, ty, my, vy* a *se*. Tato skupina zájmen se vyznačuje specifickým skloňováním, poněvadž některé tvary vznikají připojováním přípon, navíc i změnami slovního základu.

Dvojí tvary mají ve druhém, třetím a čtvrtém pádu zájmena *já, ty*, ve třetím a čtvrtém *se*. Krátké tvary jsou *mě, tě, se, si mi, ti*, dlouhé *mne, mně, tebe, tobě, sebe, sobě*. Dlouhé tvary zájmen *ty* a *se* užíváme po předložkách a při důrazu (*Myslím na Tebe. Tebe se neptám.*). Zájmeno *já* má ve druhém a čtvrtém pádě tvary *mě, mne*, ve třetím *mně, mi*, v šestém *mně*. Rozlišujeme také tvary *sebou* a *s sebou*, např. *Kapr sebou házel.* x *Nemám s sebou peníze.* (STYBLÍK A KOL., 2004, s. 99-100).

2.1.9 Nesklonná zájmena

Jde o zájmena, která mají ve všech pádech totožný tvar (*jeho, jejich, jehož, jejichž*) a neskloňují se. Jedná se o ustrnulé tvary druhého pádu zájmen *on, oni*, které jsou ustáleny ve funkci přívlastku a doplňují tak tvary adjektivní, které jsou pro tuto funkci základní (ČECHOVÁ A KOL., 2000, s. 216).

3 KURIKULUM

Vymezení významu termínu *kurikulum* není snadné, poněvadž i odborná veřejnost se ve výkladu tohoto pojmu ne vždy shoduje. V širším slova smyslu bývá vysvětlováno například jako souhrn veškerého učení probíhajícího ve školním prostředí, v užším pojetí se někdy hovoří o programech výuky, případně rovnou o učebních plánech. (PRŮCHA, 2009, s. 236-237)

V Pedagogickém slovníku je uvedeno, že kurikulum je „obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole a v činnostech ke škole se vztahující, její plánování a hodnocení.“ (PRŮCHA, WALTEROVÁ, MAREŠ, 2003, s. 110).

Kurikulum, tedy obsah vzdělávání, je možné rozčlenit na několik forem, viz *Tabulka 6*, která je hierarchicky uspořádává od základních po finální.

Tabulka 8 - Formy existence obsahu vzdělávání

Forma	Produkt
Koncepční forma	Dokument školské politiky, národní priority vzdělávání, koncepce různých zájmových skupin.
Projektová forma	Vzdělávací programy, učební plány a osnovy, učebnice, standardy vzdělávání.
Realizační forma	Konkrétní realizace učiva učiteli či výukovými médii.
Rezultátová forma	Vzdělávací výsledky.
Efektová forma	Efekty vzdělávání v profesní kariéře lidí, v jejich politických postojích apod.

(Zdroj: volně podle Průchy, 2009, s. 246)

Pro potřebu naší práce se dále podrobněji zaměříme na Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV), na něj navazující a z něj vycházející školní vzdělávací program (ŠVP) a učebnice českého jazyka pro 2. stupeň základní školy. Jmenované dokumenty můžeme rozdělit do dvou skupin – na státní (RVP ZV) a školní (ŠVP). Obsah učebnic pak vychází právě z RVP ZV.

3.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je kurikulární dokument, který je součástí českého Národního programu rozvoje vzdělávání, tzv. Bílé knihy, a v roce 2007 nahradil původní učební osnovy. Důvodem této změny byla snaha o stanovení klíčových kompetencí, které by žáci měli mít po absolvování základního vzdělávání. Jde o kompetence k učení, k řešení problémů,

kompetence komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. RVP ZV je členěn do devíti vzdělávacích oblastí. Pro naši práci je důležitá oblast Jazyk a jazyková komunikace (RVP ZV, 2017, s. 5-6).

3.1.1 Jazyk a jazyková komunikace

Obsah této vzdělávací oblasti je na základní škole realizován ve vzdělávacích oborech Český jazyk a literatura, Cizí jazyk a Další cizí jazyk. Ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura se žáci učí především správně užívat mateřský jazyk a chápat společensko-kulturní vývoj lidské společnosti. Obor rozvíjí mezilidskou komunikaci a interpretaci sebe sama a okolí (RVP ZV, 2017, s. 16)

Český jazyk a literatura

V RVP ZV je vzdělávací obor Český jazyk a literatura rozdělen na tři oblasti, a sice:

- 8) komunikační a slohovou výchovu,
- 9) jazykovou výchovu,
- 10) literární výchovu.

V komunikační a slohové výchově se žák učí číst s porozuměním, kultivovat svůj mluvený i psaný projev, analyzovat text, kriticky posuzovat různá sdělení a analyzovat formy a výstavbu textu.

Učivo jazykové výchovy se soustředí na vedení k užívání spisovného jazyka, přesného a logického myšlení, srozumitelného vyjadřování, schopnosti rozlišit shodné a odlišné jevy a třídit je podle kritérií (RVP ZV, 2017, s. 16).

Literární výchova by měla žáka vést k rozeznávání literárních druhů a žánrů, rozlišení fikce od faktu. Žák by se v této oblasti měl také naučit interpretovat text a tvořit vlastní. Na základě přečteného textu by žák měl být schopen získávat nové poznatky a vnímat expresivitu sdělení, což by mohlo ovlivnit jeho životní hodnoty a postoje (RVP ZV, 2017, s. 16).

Vzdělávací obsah oboru Český jazyk a literatura se dále člení podle věku žáků, a sice na první a druhý stupeň základní školy. První stupeň je dále rozdělen na první období (1. – 3. ročník) a druhé období (4. – 5. ročník). V kontextu této práce se zaměříme na vzdělávací obsah pro druhý stupeň základní školy (tedy 6. – 9. ročník).

Slovní druhy v RVP ZV na 2. stupni ZŠ

V RVP ZV nenajdeme explicitně zmíněná přídavná jména či zájmena. Učivo o nich je součástí znalostí, kterými má žák disponovat po absolvování 2. stupně ZŠ – jde o tzv. *očekávané výstupy*. Pro naše potřeby se budeme zabývat pouze výstupy oblasti Jazyková výchova, i když ovládnutí přídavných jmen a zájmen předpokládají i zbylé dvě oblasti oboru Český jazyk a literatura, neboť učivo je v něm pojato komplexně. Učivo o zmíněných slovních druzích, tedy o tvarosloví, je

součástí oblasti Jazyková výchova, kde najdeme očekávaný výstup pro 2. stupeň, který předpokládá, že žák „*správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci*“.⁴

3.2 Školní vzdělávací program

Jak již bylo zmíněno výše, RVP ZV je dokumentem, který je vytvářen na státní úrovni. Školní vzdělávací plán (ŠVP), který na RVP ZV navazuje, je povinným kurikulárním dokumentem vytvářeným konkrétní školou, jde tedy o závazný kurikulární dokument na školní úrovni. ŠVP je tvořen s cílem naplnit vytyčené cíle a očekávané výstupy pro základní vzdělávání, jež uvádí RVP ZV. Učitelé mají díky ŠVP větší prostor pro uplatnění různých metod, které mohou aplikovat při práci se žáky se specifickými potřebami jakožto i těmi nadanými. V ŠVP je uveden učební plán školy pro oba stupně (v případě plně organizované školy). Učební plán obsahuje učební osnovy každého vzdělávací oblasti, její charakteristiku a cíle. Následuje obsahové, organizační a časové vymezení jednotlivých předmětů. Dále jsou uvedeny kompetence k učení, k řešení problému, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní (RVP ZV, 2017, s. 153).

Cílem této práce není detailní rozbor kurikulárních dokumentů, a proto dále pro ilustraci uvádíme úseky, které obsahují informace o výuce přídavných jmen a zájmen na 2. stupni ZŠ. Jak již bylo předesláno, každá škola si vytváří vlastní ŠVP. Pro představu o ukotvení zkoumaného tvaroslovného učiva v ŠVP předkládáme níže informace z ŠVP Základní školy Osvobození v Pelhřimově (předmět český jazyk, složka jazyková výchova, 6. a 7. ročník), které jsou seřazeny do *Tabulky 7*.

Tabulka 9 - Jazyková výchova v konkrétním ŠVP na 2. stupni ZŠ

Český jazyk – jazyková výchova		
6. ročník		
Očekávané výstupy z RVP ZV	Školní výstupy	Učivo
Správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci.	Rozpozná ohebné slovní druhy.	Tvarosloví (ohebné slovní druhy)
V písemném projevu zvládá pravopis lexikální a morfologický.	Ovládá pravopisné jevy lexikální a morfologické.	Stavba slova a pravopis

⁴ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2017, s. 23

7. ročník		
Správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci.	Používá spisovné tvary slov.	Obecné poučení o jazyce
V písemném projevu zvládá pravopis morfologický i syntaktický ve větě jednoduché.	Ovládá základní pravopisné jevy syntaktické ve větě jednoduché.	Základy interpunkce Psaní velkých písmen

(Zdroj: ŠVP Cesta k sobě, 2019, s. 70–86)

3.3 Učebnice jako součást kurikula

Učebnice žáci využívají jako hlavní zdroj učiva. Pro učitele je učebnice kurikulárním projektem a didaktickým prostředkem. Jestliže je zmíněno kurikulum, což je obsah vzdělávání, vyplývá z toho, že učitel používá učebnici pro plánování výuky a přípravu na vyučovací hodiny. Ve druhé z jmenovaných situací slouží jako zdroj pro výběr učiva a učebních činností, jimiž se s žáky bude ve výuce zabývat. Učitel nemůže učivo z učebnice pouze přebrat a aplikovat v praxi, nýbrž je nutné, aby látku přizpůsobil žákům se specifickými potřebami, případně těm nadaným. Z tohoto důvodu je pro výuku žádoucí častá aktualizace obsahu a činností, a to v závislosti na skladbě a potřebách vyučovaných žáků (PRŮCHA, 2009, s. 272-273).

4 UČEBNICE ČESKÉHO JAZYKA PRO 2. STUPEŇ ZŠ

Učebnice pro výuku českého jazyka je de facto kombinací učebnice, cvičebnice a čítanky. Najdeme v ní výchozí texty, výklad učiva, poučky a cvičení. Dříve byla tvorba učebnic v rukou různých autorů, což mělo za následek nejednotné zpracování učiva a obtížnější návaznost v rámci jednotlivých ročníků. Dnešní učebnice jsou zpracovávány ustálenými autorskými kolektivy. Díky tomu jsou publikace jednotné a užívají sjednocenou terminologii. Důležitým kritériem pro tvorbu učebnic je přiměřenost s ohledem na rozumovou a vyjadřovací úroveň žáka. Autoři tedy musí důkladně volit jazykové prostředky a zvážit pojetí učiva (ČECHOVÁ, 1998, s. 81).

V současných učebnicích je učivo rozděleno na dvě části – část jazykovou a slohovou. Učebnice jsou v rámci jedné řady propojeny vertikálně. To znamená, že učivo jednotlivých ročníků na sebe navazuje, ve vyšších ročnících je rozšiřováno, terminologie je jednotná. Dále se učivo dělí na tematické celky (např. tvarosloví, skladba...), které obsahují jednotlivé lekce. Náplň jedné lekce neodpovídá rozsahu učiva pro jednu vyučovací hodinu. Rozvržení a přibližnou hodinovou dotaci jednotlivých lekcí může učitel nalézt v metodické příručce, případně vypracuje vlastní plán. Dále v učebnicích najdeme grafické doplnění v podobě obrázků, schémat a grafů. Některé učebnice kromě toho využívají systém značek, například pro rozlišení důležitosti informace, upozornění na zajímavost apod. (ČECHOVÁ, 1998, s. 81-82).

Metodická příručka slouží pro potřeby učitele, není určena pro žáky. Je vydávána pro konkrétní učebnici a obsahuje metodický postup výkladu učiva, řešení cvičení, případně doplňující pokyny pro práci s učebnicí. Příručka může být zpracována pro každý ročník zvlášť, případně je určena pro celý stupeň školy. Její užití je pro učitele dobrovolné, záleží na jeho potřebách (ČECHOVÁ, 1998, s. 82)

Starší učebnice (před rokem 1989) byly vydávány centralizovaně. Jejich zpracování se řídilo požadavky osnov. Dnes je situace jiná – zpracování a obsah učebnic je závislý na požadavcích RVP ZV. Trh s učebnicemi je široký a působí na něm hned několik vydavatelství, například SPN – pedagogické nakladatelství, Taktik, Fraus, Nová škola, Alter atd. Bohatá nabídka publikací působí výhodně, ale zároveň komplikuje orientaci na trhu s učebnicemi, což znesnadňuje jejich výběr. Ten záleží na každém učiteli, případně závisí na dohodě několika učitelů českého jazyka v rámci předmětové komise. Hlavním vodítkem pro správný výběr kvalitní učební opory by měla být schvalovací doložka, kterou vydává MŠMT. Učebnice dnes bývají většinou doplněny dalším komponentem – pracovním sešitem. O něm se ale více zmiňovat nebudeme, neboť není předmětem zkoumání v této práci. Pro náš výzkum byly vybrány řady učebnic z nakladatelství Fraus, SPN a vydavatelství Taktik.

4.1 Učebnice z nakladatelství Fraus

Nakladatelství Fraus bylo založeno v roce 1991. Od roku 2005 je členem Evropské asociace nakladatelství učebnic. Nakladatelství se nejdříve zaměřovalo na učebnice cizích jazyků, překladové slovníky a literaturu pro děti (FRAUS, 2021, dostupné online).

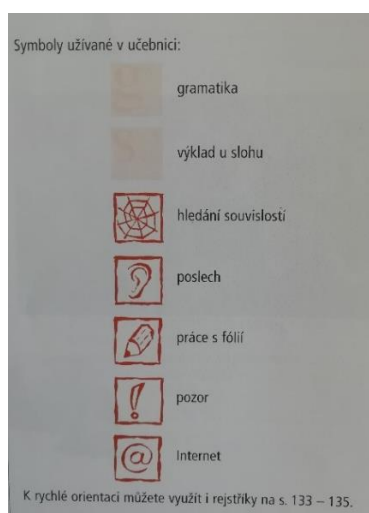
Po několika letech příprav byly v roce 2003 vydány první učebnice vyhovující požadavkům RVP ZV s podporou mezipředmětových vztahů. První soubor materiálů pro výuku českého jazyka na základních školách a odpovídajících ročnících víceletých gymnázií obsahuje učebnici, pracovní sešit, příručku učitele a audionahrávku. Učebnice (viz Obrázek 1) obsahují pomocný systém symbolů (viz Obrázek 2). Tato první řada je předmětem našeho výzkumu. V roce 2017 byla vydána inovovaná řada učebnic – Škola s nadhledem. Jejím benefitem je online procvičování školní látky. Žáci a učitelé mohli tohoto nástroje využít v době distanční výuky⁵ (FRAUS, 2021, dostupné online).

Obrázek 1 - Řada učebnic z nakladatelství Fraus

(Zdroj: vlastní foto)

⁵ Přechod na distanční výuku v době pandemie nemoci Covid-19 v letech 2020 a 2021.

Obrázek 2 - Učebnice Fraus – použité symboly

(Zdroj: FRAUS, 2003, s. 6)

4.2 Učebnice z nakladatelství SPN

Do roku 1993 se nakladatelství jmenovalo Státní pedagogické nakladatelství a bylo součástí centralizovaného systému vydávání učebnic v naší zemi. Později se přejmenovalo na národní podnik SPN – pedagogické nakladatelství, dnes jde o SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost. (HALADA, 2007, s. 309)

Soubor materiálů pro výuku českého jazyka na 2. stupni ZŠ tvoří učebnice, metodická příručka a pracovní sešit. Na rozdíl od řady nakladatelství Fraus není uveden žádný systém symbolů, případně náročnosti cvičení, zato na začátku každé lekce jsou uvedeny základní pojmy (u lekce *Přídavná jména* jde například o *přídavná jména tvrdá, měkká, přivlastňovací, stupňování přídavných jmen*). Řada učebnic (viz Obrázek 3) navazuje na původní soubor vydaný na základě požadavků tehdejších osnov, tedy před zavedením RVP ZV.

Obrázek 3 - Řada učebnic z nakladatelství SPN

(Zdroj: vlastní foto)

4.3 Učebnice z vydavatelství Taktik

Vydavatelství Taktik bylo založeno na Slovensku v roce 2007. Do České republiky expandovalo o rok později, následně otevřelo pobočky v Polsku a Maďarsku. V České republice se soustředí na tvorbu učebnic ve spolupráci s akademiky a odborníky z praxe, aby bylo dosaženo co nejlepšího uživatelského komfortu na základě zkušeností z praktické výuky (TAKTIK, 2021, dostupné online).

Pro náš výzkum byla vybrána ucelená řada učebnic českého jazyka Hravá čeština (viz Obrázek 4). Tato řada je zpracována na základě požadavků nejnovějšího RVP ZV z roku 2016. Soubor materiálů se sestává z učebnice a pracovního sešitu. Metodická příručka pro učitele zatím chybí. V učebnicích není uveden žádný seznam užitých symbolů, ale najdeme v nich informaci o náročnosti cvičení. Náročnost každého úkolu je označena modrými body (viz Obrázek 5). V závislosti na zvyšující se náročnosti stoupá i jejich vyznačený počet (1 bod = nižší náročnost, 3 body = vyšší náročnost). Velký modrý bod značí, že se dané cvičení nachází v upravené podobě v příloze pro žáky se specifickou poruchou učení (dále jen „SPU“). Samostatná příloha určená pro práci s žáky s SPU představuje vhodné doplnění učebnice. Najdeme zde základní informace o jednotlivých poruchách a metodická doporučení pro práci s žáky, přílohou i učebnicí.

Obrázek 4 - Řada učebnic z vydavatelství Taktik

(Zdroj: vlastní foto)

UČEBNICE HRAVÁ ČEŠTINA

6

- nižší obtížnost
- střední obtížnost
- vyšší obtížnost

• úloha se v upravené podobě nachází v příloze pro žáky s SPU

Obrázek 5 - Učebnice Hravá čeština 6 – označení obtížnosti

(Zdroj: Nováková, 2017)

5 PŘÍDAVNÁ JMÉNA V UČEBNICÍCH ČESKÉHO JAZYKA PRO 2. STUPEŇ ZŠ

5.1 Přídavná jména v učebnicích pro 6. ročník ZŠ

Učivo o přídavných jménech je v učebnicích obsaženo v tematickém celku *Tvarosloví*. Tento celek je dále dělen na jednotlivé slovní druhy, přičemž každý z nich je vykládán v několika lekcích. Přehled o rozdělení učiva do lekcí v jednotlivých řadách učebnic předkládáme v Tabulce 10.

Tabulka 10 - Lekce o přídavných jménech v učebnicích pro 6. ročník

učebnice Fraus ⁶	učebnice SPN ⁷	učebnice Taktik ⁸
1. Přídavná jména	1. Přídavná jména	1. Přídavná jména
2. Opakování	2. Druhy přídavných jmen	2. Tvoření tvarů přídavných jmen
3. Tvoření tvarů přídavných jmen	3. Skloňování přídavných jmen	3. Druhy přídavných jmen
4. Stupňování přídavných jmen	4. Skloňování příd. jmen tvrdých	4. Přídavná jména tvrdá
5. Skloňování přídavných jmen	5. Skloňování příd. jmen měkkých	5. Přídavná jména měkká
6. Jmenné tvary přídavných jmen	6. Skloňování příd. jmen přivlastňovacích	6. Přídavná jména přivlastňovací
	7. Stupňování přídavných jmen	7. Jmenné tvary přídavných jmen
		8. Stupňování přídavných jmen

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003

⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ, Vlastimil STYBLÍK a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 6: pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2018

⁸ NOVÁKOVÁ, Jaroslava, Michaela KŘIVANCOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 6: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017

Přídavná jména

V první lekci učebnic řady Taktik (Hravá čeština) je uvedeno poučení o přídavných jménech. Tato slova vyjadřují vlastnosti podstatných jmen a zpřesňují jejich význam. Odpovídají na otázky *Jaký? Který? Čí?* Shodují se s podstatnými jmény v pádě, čísle a rodě. Učebnice SPN pro 6. ročník říká, že „*přídavná jména vyjadřují vlastnosti osob, zvířat nebo jevů označených podstatným jménem anebo jejich význam blíže určují...*“⁹

Tvoření tvarů přídavných jmen

Dále je v Hravé češtině 6 předloženo tvoření tvarů přídavných jmen příponami *-ní, -ný, -í*. V případě, že je přídavné jméno odvozeno z podstatného jména zakončeného v kořenu na *-n/-ň*, dojde po připojení přípony *-ný, -ní* ke zdvojení souhlásky *n*, například *den – denní*. Pomocí přípony *-í* tvoříme přídavná jména od názvů živočichů, například *havran – havraní*. Přídavná jména můžeme tvořit také pomocí přípon *-ský/-ští, -cký/-čtí, -čký/-čcí*. V jednotném čísle užíváme přípon *-ský, -cký, -čký*, v množném *-ští, -čtí, -čcí*, viz příklady v Tabulce 11 (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 32-33).

Tabulka 11 - Příklady odvozování příponami *-ský, -cký, -čký*

jednotné číslo	množné číslo
slezský	slezští
olomoucký	olomoučtí
maličkový	maličcí

(Zdroj: Volně podle NOVÁKOVÉ A KOL., 2017, s. 33)

V Tabulce 12 uvádíme, které další hláskové změny probíhají při odvozování některých přídavných jmen. Hláskové změny jsou obsaženy ve všech zkoumaných učebnicích pro 6. ročník, registrujeme jen drobné rozdíly. Z tohoto přehledu nenacházíme v učebnici Fraus hláskovou změnu *k → č, h → z, r → ř*, učebnice SPN neuvádí příklady změn *k → c, h → ž*.

Tabulka 12 - Hláskové změny při odvozování přídavných jmen

k → č	rok → roční
k → c	hezký → hezcí
c → č	tanec → taneční
h → ž	kniha → knižní
h → z	drahý → draží
g → ž	Kongo → konžský

⁹ HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ, Vlastimil STYBLÍK a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 6: pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2018. s. 68.

ch → š	pýcha → pyšný
r → ř	netopýr → netopýří

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 33)

Druhy přídavných jmen

Hravá čeština uvádí, že druhy přídavných jmen jsou tři – *tvrdá, měkká, přivlastňovací*. Kromě nich jsou v této lekci uvedeny ještě jejich *jmenné tvary*. (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 33)

a) Přídavná jména tvrdá

Přídavná jména tvrdá se skloňují podle vzoru *mladý*. Koncovka se u nich proto v 1. pádě všech rodů mění – *mladý muž, mladá žena, mladé děvče*. Skloňování přídavných jmen podle tohoto vzoru uvádíme souhrnně v Tabulce 13 (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 34-35).

Tabulka 13 - Skloňování přídavných jmen tvrdých

číslo	pád	rod mužský životný/neživotný	rod ženský	rod střední
jednotné	1.	mladý (muž, keř)	mladá (žena)	mladé (děvče)
	2.	mladého	mladé	mladého
	3.	mladému	mladé	mladému
	4.	mladého (muže)/mladý (keř)	mladou	mladé
	5.	mladý (muži!)	mladá (ženo!)	mladé (děvče!)
	6.	(o) mladém	(o) mladé	(o) mladém
	7.	mladým	mladou	mladým
množné	1.	mladí (muži)/mladé (keře)	mladé (ženy)	mladá (děvčata)
	2.	mladých		
	3.	mladým		
	4.	mladé (muže, keře)	mladé (ženy)	mladá (děvčata)
	5.	mladí (muži!)	mladé (ženy!)	mladá (děvčata!)
	6.	(o) mladých		
	7.	mladými		

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 34)

b) Přídavná jména měkká

Měkká přídavná jména všech rodů skloňujeme podle vzoru *jarní*, viz Tabulka 14 (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 36-37).

Tabulka 14 - Skloňování přídavných jmen měkkých

číslo	pád	rod mužský životný/neživotný	rod ženský	rod střední
jednotné	1.	jarní (motýl, květ)	jarní (cibulka)	jarní (slunce)
	2.	jarního	jarní	jarního
	3.	jarnímu	jarní	jarnímu
	4.	jarního (motýla), jarní (květ)	jarní	jarní
	5.	jarní (motýle!)	jarní (cibulko!)	jarní (slunce!)
	6.	(o) jarním	(o) jarní	(o) jarním
	7.	jarním	jarní	jarním
množné	1.	jarní (motýli, květy)	jarní (cibulky)	jarní (slunce)
	2.	jarních		
	3.	jarním		
	4.	jarní		
	5.	jarní		
	6.	(o) jarních		
	7.	jarními		

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 36)

c) Přídavná jména přivlastňovací

Přídavná jména přivlastňovací skloňujeme podle vzorů *otcův*, *matčín*. Skloňování přídavných jmen přivlastňovacích všech gramatických rodů shrnuje Tabulka 15 (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 37-39).

Tabulka 15 - Skloňování přídavných jmen přivlastňovacích

číslo	pád	rod mužský životný/neživotný	rod ženský	rod střední
jednotné	1.	otcův, matčín (syn, svetr)	otcova, matčina (dcera)	otcovo, matčino (dítě)
	2.	otcova, matčina	otcovy, matčiny	otcova, matčina
	3.	otcovu, matčinu	otcově, matčině	otcovu, matčinu
	4.	otcova, matčina (syna) otcův, matčín (svetr)	otcova, matčina (dcero!)	otcovo, matčino (dítě!)

	5.	otcův, matčín (synu!)	otcova, matčina (dcero!)	otcovo, matčino (dítě!)
	6.	(o) otcově, otcovu (o) matčině, matčinu	(o) otcově, matčině	(o) otcově, otcovu (o) matčině, matčinu
	7.	otcovým, matčíným	otcovou, matčinou	otcovým, matčíným
množné	1.	otcovi, matčini (synové) otcovy, matčiny (svetry)	otcovy, matčiny (dcery)	otcova, matčina (slova)
	2.	otcových, matčíných		
	3.	otcovým, matčíným		
	4.	otcovy, matčiny	otcovy, matčiny	otcova, matčina
	5.	otcovi, matčini (synové!) otcovy, matčiny (nápady!)	otcovy, matčiny (dcery!)	otcova, matčina (slova!)
	6.	(o) otcových, matčiných		
	7.	otcovými, matčínými		

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 38)

Pravopis velkých písmen přivlastňovacích jmen připomíná Hravá čeština, a to na příkladech *Erben – Erbenovy pohádky, Alenka – Alenčina kamarádka*. V ostatních přídavných jménech píšeme malé první písmeno (*Čechy – český národ*), vyjma vlastních názvů (*Česká republika*). Pozornost je pak věnována koncovkám *-ovi/-ovy*. Koncovku *-ovi* píšeme v podstatných jménech. U přídavných jmen odpovídajících na otázku *Čí?* píšeme také koncovku *-ovi* v případě, že přídavné jméno patří k podstatnému jménu rodu mužského životného v 1. či 5. pádě (*Přišli všichni Martinovi bratři.*). Přídavné jméno, jež je spojeno s podstatným jménem, které není rodu mužského životného, má zakončení *-ovy* (*Přišly Martinovy sestry.*) (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 38-39).

Jmenné tvary přídavných jmen

Jmenné tvary najdeme u přídavných jmen tvrdých v 1. pádě jednotného i množného čísla a méně často také ve 4. pádě. Rozlišujeme krátký tvar (*zdráv, mlád, mrtev*) a dlouhý tvar (*šťasten, spokojen, povinen, schopen*). Přídavné jméno *rád* se vyskytuje pouze v tvarech jmenných. Pravopis *-i/-y* se v koncovkách jmenných tvarů řídí podle toho, jestli jde o 1. pád množného čísla rodu mužského životného (píšeme *-i*, např. *Chlapci byli zdrávi.*), nebo ostatní případy (píšeme *-y*, např. *Dívky byly zdravý. Spatřil oba bratry živý a zdravý.*) (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 40).

	m. rod živ./neživ.	ž. rod	s. rod	m. rod živ./neživ.	ž. rod	s. rod
--	--------------------	--------	--------	--------------------	--------	--------

1. p. č. j.	šťasten	šťastna	šťastno	rád	ráda	rádo
1. p. č. mn.	šťastni (živ.), šťastny (neživ.)	šťastny	šťastna	rádi (živ.), rády (živ.)	rády	ráda

Tabulka 16 - Jmenné tvary přídavných jmen

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 40)

Stupňování přídavných jmen

Některá přídavná jména vyjadřují trojí stupeň vlastnosti. Základní vlastnost představuje první stupeň. Zesílený nebo zeslabený stupeň vlastnosti (druhý stupeň) se tvoří přidáním přípon *-ejší*, *-ější*, *-ší*, *-í* k prvnímu stupni (*veselejší*, *trpělivější*, *prudší*, *měkčí*). Druhý stupeň některých přídavných jmen tvoříme od jiného kořene, například *dobrý* – *lepší*, *zlý* – *horší*, *velký* – *větší*, *malý* – *menší*. V případě tvoření druhého stupně pomocí předpony *-ší* a *-í* dochází k hláskovým změnám (viz Tabulka 17). Přídavná jména zakončená na *-d* a *-t* tvoří druhý stupeň prostřednictvím přípony *-ší* (krátký → kratší). Třetí stupeň označuje největší nebo nejmenší míru vlastnosti. Tvoříme ho předponou *nej-* (*nejveselejší*, *nejprudší*, *nejhezčí*). Poučka upozorňuje na přídavná jména zakončená v prvním stupni na *-mý*. Ta mají ve 2. a 3. stupni zakončení *-mější* (*známý* – *známější*). Přídavná jména zakončená v první stupni na *-mný* mají ve 2. a 3. stupni zakončení na *-mnější* (*upřímný* – *upřímnější*). Význam přídavných jmen můžeme zesilovat a zeslabovat pomocí příslovcí (*málo důležitý*, *velmi vysoký* apod.) (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 41-42).

Tabulka 17 - Hláskové změny při tvoření 2. stupně přídavných jmen pomocí přípon *-ší* a *-í*

ch → š	tichý → tišší
h → ž	drahý → dražší
z → ž	úzký → užší
s → š	vysoký → vyšší
k → č	křehký → křehčí

(Zdroj: Volně podle NOVÁKOVÉ A KOL., 2017, s. 41)

5.2 Přídavná jména v učebnicích pro 7. ročník ZŠ

V učebnicích pro 7. ročník ZŠ najdeme různou míru rozložení učiva o přídavných jménech. V učebnici od Frause se přídavným jménům věnují tematické celky *Nauka o tvoření slov* (lekce *Odvozování přídavných jmen*), *Tvarosloví* (lekce *Co už víme z tvarosloví*) a *Pravopis* (*Psaní i/y v koncovkách přídavných jmen*). Učebnice od SPN nabízí v tematickém celku *Tvarosloví* lekce *Procvičování probraného učiva* (cvičení pro opakování 6. ročníku) a *Jmenné tvary přídavných jmen*. Tematický celek *Pravopis* obsahuje souhrnná pravopisná cvičení, objevují se i koncovky přídavných jmen, ale není pro ně vyčleněný samostatný úkol. V *Nauce o slově* je pojednáno

o odvozování přídavných jmen. Hravá čeština 7 od Taktiku se zaměřuje na přídavná jména v tematických celcích *Nauka o tvoření slov*, *Tvarosloví* a *Pravopis* (procvičování koncovek přídavných jmen a souhrnná cvičení). Pro přehlednost řadíme učivo z učebnic pro 7. ročník ZŠ do Tabulky 18 níže.

Tabulka 18 - Lekce o přídavných jménech v učebnicích pro 7. ročník ZŠ

Temat. celek	učebnice Fraus¹⁰	učebnice SPN¹¹	učebnice Taktik¹²
Nauka o tvoření slov / Nauka o slově	Odvozování přídavných jmen	Odvozování přídavných jmen	Odvozování přídavných jmen
Tvarosloví	Co už víme z tvarosloví (opakování 6. roč.)	Procvičování probraného učiva	Přídavná jména (opakování 6. roč.)
	-	Jmenné tvary přídavných jmen	-
Pravopis	Psaní i/y v koncovkách přídavných jmen	Psaní i/y	Procvičování pravopisu i/y/í/ý

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

Odvozování přídavných jmen

Autoři vyjmenovávají různé způsoby odvozování přídavných jmen od slov jiných druhů. Přídavná jména můžeme odvozovat z přídavných jmen pomocí předpony (*krásný – překrásný*). Dále je odvozování možné přidáním příponové části k podstatnému jménu (*železo – železný*), přídavnému jménu (*milý – miloučký*), slovesu (*znát – znatelný*) a příslovci (*loni – loňský*). Nová přídavná jména mohou vznikat také za pomoci koncovky, a to z neurčitých slovesných tvarů (*vyrostl – vyrostlý*). Poslední možnost odvozování, kterou v učebnici najdeme, je připojení předpony a příponové části k přídavnému jménu (*modrý – namodralý*) (KŘIVANCOVÁ A KOL., 2018, s. 29).

¹⁰ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004

¹¹ HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2014

¹² KŘIVANCOVÁ, Michaela, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2018

Dále se v učebnici uvádí, že přídavná jména vzniklá odvozením od podstatných jmen mohou vyjadřovat různé významy. V první řadě mohou vyjádřit přivlastňování (otcův, matčin, otcovský polibek, smetanovská hudba). V dalších případech jde o vztah k živým i neživým bytostem, věcem, času a místu – například *blecha – bleší, žena – ženský, voda – vodový, červen – červenový* atd., v poslední řadě o vyjádření vlastnosti – *roh – rohatý, proužek – proužkový*. (KŘIVANCOVÁ A KOL., 2018, s. 29)

V případě přídavných jmen odvozených od sloves uvádějí autoři jejich různé významy a příklady:

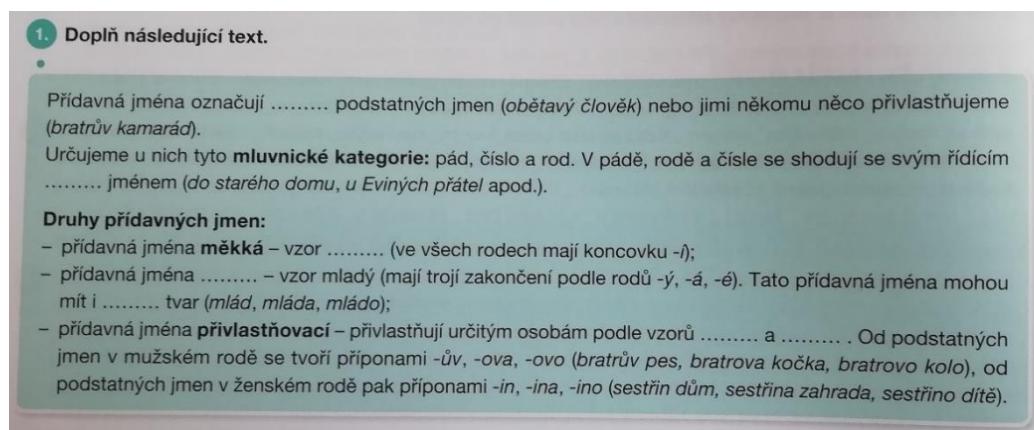
- možnost: *poznat – poznatelný, číst – čitelný,*
- účel: *kropit – kropicí, číst – čtecí,*
- náchyllost: *hrát – hravý, číst – čtivý.*

Poučka upozorňuje i na rozdíl mezi účelovými přídavnými jmény a těmi, která označují probíhající děj. Účelová přídavná jména píšeme krátce – *balící papír, holicí strojek*. Přídavná jména dějová píšeme s dlouhým *-i-* (*člověk, který něco balí do papíru = balící; člověk, který se právě holí = holící*) (KŘIVANCOVÁ A KOL., 2018, s. 29).

K zpodstatňování přídavných jmen dochází vlivem rozdílného kontextu. Zatímco ve větě *Koupil vepřové maso* jde o přídavné jméno, ve větě *Kup dnes vepřové* je totéž slovo podstatným jménem (KŘIVANCOVÁ A KOL., 2018, s. 30).

Přídavná jména (opakování 6. ročníku)

Tato lekce v Hravé češtině nepřináší žádné nové informace, učivo ani nikterak nerozšiřuje, slouží pouze k opakování učiva ze 6. ročníku. Je zde uveden přehled základních informací o přídavných jménech s vynechanými pojmy, které mají žáci doplnit na základě znalostí získaných v předchozím ročníku. Zmíněný přehled uvádíme na Obrázku 6. Dále jsou součástí lekce úkoly k procvičování znalostí o přídavných jménech (určování druhu, převádění do množného čísla, pravopis *i/y* a zdvojených souhlásek v přídavných jménech apod.). Konkrétnější rozbor cvičení zde uvádět nebudeme, neboť ten není cílem této práce.

Obrázek 6 - Poučení o přídavných jménech v učebnici Hravá čeština pro 7. ročník

Procvičování pravopisu i/y/í/ý

Tematický celek Pravopis v Hravé češtině pro 7. ročník ZŠ obsahuje úkoly k procvičení různých případů pravopisu i/y. Nová látka se zde neprobírá, pouze se souhrnně procvičuje pravopis, dvě cvičení jsou přímo zaměřená na doplňování i/y/í/ý do koncovek podstatných a přídavných jmen (KŘIVANCOVÁ A KOL., s. 99-101).

5.3 Přídavná jména v učebnicích pro 8. ročník ZŠ

Učivo osmého ročníku základní je z větší části soustředěno na skladbu, čemuž odpovídá i jeho obsah v učebnicích. Přídavná jména jsou v tomto ročníku hlavně opakována. Přehled o rozložení učiva o přídavných jménech předkládá Tabulka 19.

Temat. celek	učebnice Fraus ¹³	učebnice SPN ¹⁴	učebnice Taktik ¹⁵
Nauka o tvoření slov / Nauka o slově	Tvoření slov (v rámci obohacování slovní zásoby – pouze cvičení na třídění slov podle vzniku)	Tvoření slov (v rámci obohacování slovní zásoby – pouze cvičení na třídění slov podle vzniku)	Odvozování přídavných jmen (opakování)
Tvarosloví	-	Procvičování probraného učiva Přídavná jména přivlastňovací pro označení rodin Pravopis koncovek jmen a sloves	Přídavná jména (opakování)

¹³ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Martina PAŠKOVÁ. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005.

¹⁴ HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2015.

¹⁵ PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Michaela KŘIVANCOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017.

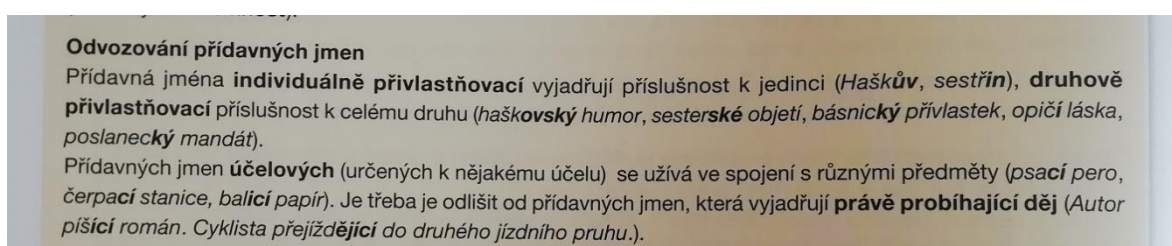
Pravopis	Psaní i/y v koncovkách	-	Procvičování pravopisu i/y/í/ý
----------	------------------------	---	-----------------------------------

Tabulka 19 – Lekce o přídavných jménech v učebnicích pro 8. ročník ZŠ

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

Odvozování přídavných jmen

V rámci tematického celku Nauka o tvoření slov předkládá Hravá čeština 8 stručné opakování odvozování přídavných jmen a zmiňuje přídavná jména individuálně přivlastňovací, druhově přivlastňovací, účelová a označující právě probíhající děj – viz Obrázek 7. Nové učivo se nevyskytuje, dále se pouze procvičuje již dříve probrané (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 20).

Obrázek 7 - Opakování odvozování přídavných jmen v učebnici Hravá čeština 8

(Zdroj: PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 20)

Přídavná jména (opakování)

V lekci o přídavných jménech není předloženo nové učivo. Opakování formou procvičování je zaměřeno na detekci přídavných jmen, jejich tvoření z podstatných jmen, třídění v rámci druhů, výběr správné varianty přídavného jména účelového, či dějového (např.: *Vánoční balící/balící papír byl hodně drahý.*), rozlišení koncovky podstatného a přídavného jména a její doplnění (*Martinov_ hračky se válely po zemi., Jaké spropitné dáme číšníkovi_?*) a doplnění chybějících písmen podle smyslu – zacíleno na zdvojené souhlásky (*Ne_ednodušším řešením by bylo odvolat ředitele. Poho_é hmoty opět zdražily.*) (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 42-44).

Procvičování pravopisu i/y/í/ý

Úkoly k souhrnnému procvičení pravopisu i/y jsou podobné těm z předešlých ročníků. Jedná se například o doplňování koncovek *-ovi, -ovy* v podstatných a přídavných jménech, dále pak prosté doplňování koncovek všech přídavných jmen. Žádný výklad této lekce neobsahuje (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 63-66).

Přídavná jména přivlastňovací pro označení rodin

Učebnice SPN pro osmý ročník v tematickém celku Tvarosloví předkládá v rámci ucelené řady nové učivo, a to přídavná jména, která se používají pro označení rodiny jako celku. Z poučky plyne, že pro takové označení se používají tvary 1. p. mn. č. r. muž. živ., přičemž měkké *-i* píšeme

pouze v 1. pádě (*Novákovi jsou naši sousedé. x dopis pro Novákovy*), měkké -i pak dále píšeme v případech, kdy před označením rodiny stojí podstatné jméno v 1. p. mn. č. r. muž. živ. (*bratři Novákovi*) nebo pokud před označením rodiny stojí více podstatných jmen, z nichž je alespoň jedno v 1. p. r. muž. živ. (*bratři a sestry Novákovi*). V ostatních případech píšeme -y (*sestry Novákovy, sestry Jana a Petra Novákovy, pro Lukáše a Pavla Novákovy*) (HOŠNOVÁ A KOL., 2015, s. 27-28).

5.4 Přídavná jména v učebnicích pro 9. ročník ZŠ

V devátém ročníku se podle zkoumaného obsahu učebnic učivo o přídavných jménech pouze opakuje, procvičuje, nové učivo není vykládáno. V učebnici Hravá čeština 9 najdeme základní přehled o tom, co tento slovní druh vyjadřuje, které gramatické kategorie určujeme. Uvedeny jsou také druhy přídavných jmen (měkká, tvrdá a přivlastňovací), učebnice upozorňuje i na některá přídavná jména, která tvoří jmenné tvary, připomenuta je i možnost stupňování. V případě, že jde o nejasný tvar, doporučují autoři vyhledání v Pravidlech českého pravopisu, případně ve Slovníku spisovné češtiny. Zdůrazněn je také rozdíl mezi koncovkami podstatných a přídavných jmen – jde o oblast s častou chybovostí. Krátká poučka se věnuje změnám v příponách přídavných jmen při tvorbě tvarů množného čísla (*-ský → -ští, -cký → -čtí, -čký → -čcí*). Je třeba dát si pozor na slova *tuniský, hradecký* a jim podobná – při jejich tvoření nevznikne zdvojená souhláska. V lekci věnující se přídavným jménům najdeme dále cvičení na určování druhů, doplňování i/y, tvoření přídavných jmen z podstatných jmen a opravování chybného zápisu (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 41-42). Tematický celek Pravopis souhrnně procvičuje i koncovky přídavných jmen, ale konkrétními cvičeními se v této práci podrobněji zabývat nebudeme (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 102-106). Podobný obsah, který se zabývá přídavnými jmény, nalezneme v učebnici pro devátý ročník od nakladatelství Fraus. Zřejmě nejmenší prostor věnuje řešenému slovnímu druhu učebnice od SPN. Učivo je zde v rámci celkových pěti cvičení pouze procvičováno, poučky určené k opakování nejsou uvedeny.

5.5 Komparace obsahu učiva o přídavných jménech v učebnicích českého jazyka

Níže předkládáme zjištěné odlišnosti v pojetí přídavných jmen jednotlivými zkoumanými řadami učebnic rozdělené podle ročníků.

6. ročník

Všechny zkoumané učebnice pro 6. ročník ZŠ začínají kapitolu o přídavných jménech opakováním. V učebnici od nakladatelství Fraus nenacházíme definici slovního druhu, ostatní zkoumané materiály poučení obsahují. V uvedení hláskových změn při tvoření přídavných jmen

pomocí přípon *-ský, -cký, -čký* jsou drobné rozdíly v množství uvedení těchto změn. Nejvíce jich uvádí učebnice Hravá čeština, SPN vynechává změnu $k \rightarrow c$, $h \rightarrow ž$, $Fraus$ $k \rightarrow č$, $h \rightarrow z$, $r \rightarrow ř$. Samostatnou lekcí Tvoření tvarů přídavných jmen najdeme v učebnicích Taktik a Fraus. Učebnice SPN nevysvětluje, proč dochází ke zdvojení souhlásek v případech tvoření tvarů příponami *-ný, -ní*, ale cvičení na doplňování *-n-*, či *-nn-* je v ní uvedeno. Druhy přídavných jmen zmiňují všechny učebnice, a to včetně skloňování podle jednotlivých vzorů. Stupňování opět uvádějí všechny zkoumané učební materiály.

7. ročník

Budeme-li porovnávat učivo o přídavných jménech obsažené ve zkoumaných učebnicích, zjistíme, že ve všechny mají prakticky stejnou strukturu a liší se pouze objemem učiva. Řada učebnic od nakladatelství SPN zařazuje lekci o jmenných tvarech až v sedmém ročníku, zatímco ostatní zkoumané řady se na tuto látku zaměřují už v ročníku šestém. Drobný rozdíl nacházíme také ve zmínce o praktickém užití těchto tvarů. V učebnici Fraus pro 6. ročník (KRAUSOVÁ A KOL., 2003, s. 39) se uvádí, že jmenný tvar může ve větě fungovat jako část přísudku jmenného se sponou (*Chlapci jsou boši.*). V učebnici SPN pro 7. ročník (HOŠNOVÁ A KOL., 2014, s. 24) najdeme vysvětlení, že jmenné tvary slouží pro vyjádření jmenné části přísudku (*Bratr je unaven.*) a doplňku (*Vrátili jsme se unaveni.*), dále pak ještě doplnění, že tyto tvary patří dnes ve spisovné češtině mezi méně frekventované a užívají se častěji v ustálených případech (*Bud'te zdrav. Tento člověk je nevinen.* atd.). Hravá čeština pro 6. ročník ve výkladu o jmenných tvarech žádné příklady užití v souvislosti s funkcí větného členu neuvádí. Jestliže porovnáme lekce o odvozování přídavných jmen ve zkoumaných řadách, zjistíme, že nejpodrobnější výklad v tomto směru podává učebnice Hravá čeština pro 7. ročník, kde najdeme informace o samotném odvozování, dále pak ještě významovou rovinu odvozenin od podstatných jmen, rozlišení přídavných jmen účelových a vyjadřujících probíhající děj a poučku o zpodstatňování přídavných jmen. V učebnici Fraus pro 7. ročník oproti Hravé češtině schází vysvětlení významu odvozených přídavných jmen, není objasněn rozdíl mezi účelovým a dějovým přídavným jménem (najdeme zde však cvičení na tuto problematiku), není zmíněno zpodstatňování. V učebnici SPN je odvozování přídavných jmen věnován asi nejmenší prostor. V lekci Odvozování přídavných jmen nenacházíme příklady odvozování, významy odvozenin, zpodstatňování. Je zde uvedena poučka o přídavných jménech účelových a dějových, lekce obsahuje menší počet cvičení (7), než je tomu v učebnici Hravá čeština (12 cvičení). Autoři učebnice SPN zřejmě počítají s dostatečností obecného výkladu o odvozování v úvodu do tematického celku, případně nechávají učitelé volnost ve výkladu. Shoda mezi učebnicemi je patrná v rámci procvičování pravopisu *i/y*, a to v každé řadě. Obecně lze tedy říci, že učebnice SPN posunula učivo o jmenných tvarech oproti ostatním až do sedmého ročníku,

avšak nejobsáhlejší učivo o tvoření nových slov v souvislosti s přídavnými jmény obsahuje Hravá čeština 7.

8. ročník

Učebnice pro osmý ročník základní školy shodně zařazují do tematického celku Tvoření nových slov odvozování přídavných jmen. Poučka k zopakování je uvedena pouze v Hravé češtině 8, učebnice SPN obsahuje v této kapitole jen obecné připomenutí způsobů rozšiřování slovní zásoby (odvozování, skládání, zkracování, spojování slov v sousloví a získávání nového významu). Opakování pravopisu je rovněž látkou, která se vyskytuje ve všech zkoumaných vzorcích učebnic. Výklad nové látky v rámci ucelené řady nacházíme v učebnici SPN. Jde o lekci *Přídavná jména přivlastňovací pro označení rodin* – podobný výklad v ostatních učebnicích nenacházíme.

9. ročník

Autoři učebnic od Frause a Taktiku připomínají základní informace o přídavných jménech (definici, druhy, hláskové změny při tvoření nových tvarů, stupňování). Největší prostor pro procvičování nabízí Taktik, Fraus, naopak nejméně cvičení v rámci učebnic pro devátý ročník obsahuje ta od SPN. V učebnici od Frause se v postranní liště dočteme, že přídavná jména se nazývají adjektiva, ale v další kapitole, která se zaměřuje na zájmena, již označení pronomina nenajdeme – nejde o významný nedostatek, ale jistý nesoulad to může naznačovat.

6 ZÁJMENA V UČEBNICÍCH ČESKÉHO JAZYKA PRO 2. STUPEŇ ZŠ

6.1 Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 6. ročník ZŠ

V učebnicích českého jazyka pro 6. ročník najdeme shodně učivo o zájmenech v tematickém celku Tvarosloví. Přehledné rozdělení do lekcí přináší Tabulka 20.

Tabulka 20 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 6. ročník

učebnice Fraus ¹⁶	učebnice SPN ¹⁷	učebnice Taktik ¹⁸
Opakování – druhy zájmen	Zájmena	Zájmena
Skloňování zájmen podle vzorů <i>ten a náš</i>	Druhy zájmen	Druhy zájmen
Skloňování zájmena <i>jenž</i>	Skloňování zájmen	Skloňování zájmen
Skloňování zájmen podle vzorů přídavných jmen	Tvary zájmen <i>já</i>	Skloňování zájmen osobních
	Tvary zájmen <i>ten, náš a váš</i>	Skloňování zájmen přivlastňovacích
	Tvary zájmen <i>on, ona, ono</i>	Skloňování zájmen ukazovacích
	Tvary zájmen <i>můj, tvůj, svůj</i>	Skloňování zájmen vztažných

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

Zájmena

V úvodu kapitoly nacházíme informaci o tom, že zájmena řadíme do ohebných slovních druhů. Zastupují podstatná a přídavná jména nebo na ně odkazují. Podle toho, zda svými tvary vyjadřují

¹⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003

¹⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ, Vlastimil STYBLÍK a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 6: pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2018

¹⁸ NOVÁKOVÁ, Jaroslava, Michaela KŘIVANCOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 6: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017

tři rody, či nikoli, je dělíme na rodová a bezrodá (*já, ty, vy, my, se*). (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 43)

Stejné poučení najdeme v učebnici SPN pro šestý ročník¹⁹, kde se ještě uvádí, že „*přesný význam zájmen je zřejmý teprve ze situace a souvislosti.*“. V učebnici od Frause definice slovního druhu zcela chybí, rovnou jsou probírány druhy zájmen.

Druhy zájmen

Zkoumané učebnice se shodují v rozdělení zájmen do druhů a také v počtu těchto druhů. Podle publikací rozlišujeme zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná. V Tabulce 21 předkládáme přehled zájmen rozdělených na druhy a jejich charakteristiku, respektive funkci.

Tabulka 21 - Druhy zájmen

druh	charakteristika	příklady
osobní	vyjadřují první, druhou nebo třetí osobu	<i>já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona</i> a zvrtné <i>se</i>
přivlastňovací	přivlastňují první, druhé nebo třetí osobě	<i>můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich</i> a zvrtné <i>svůj</i>
ukazovací	ukazují na určitou osobu, zvíře, věc nebo vlastnost	<i>ten, tento, tehle, onen, takový, týž, tentýž, sám</i>
tázací	tážeme se jimi po osobě, věci nebo vlastnosti, uvozují otázky	<i>kdo, co, jaký, který, čím</i>
vztažná	uvozují vedlejší věty v souvětí, vyjadřují vztah vedlejší věty k některému členu věty řídicí	<i>kdo, co, jaký, který, čím, jenž</i>
neurčitá	blíže neurčují, o kom nebo o čem je řeč, nebo to naznačují jen obecně	<i>někdo, něco, některý, nějaký, něčí, kdokoli(v), kdosi, cosi, kterýsi, jakýsi, leckdo, ledaco, každý, všechen</i>
záporná	popírají existenci osoby, věci, nebo vlastnosti	<i>nikdo, nic, nijaký, ničím, žádný</i>

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 44)

¹⁹ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003, s. 85

Skloňování zájmen osobních

V Hravé češtině 6 jsou osobní zájmena rozdělena na dvě skupiny – bezrodá a rodová. Všechny tvary bezrodých zájmen *já, ty, se, my, vy* jsou uvedeny v tabulce (viz Obrázek 8). Autoři připomínají, že bezrodá zájmena mají pro všechny gramatické rody stejné tvary. Zvratné zájmeno *se* postrádá tvar pro 1. pád. Poučka připomíná správné zásady psaní *mě/mně* při skloňování zájmena *já*, tj. že ve 2. a 4. pádě užíváme tvaru *mě* a ve 3. a 6. pádě *mně*. V souvislosti se skloňováním zájmena *ty* je pak uvedeno, že delší tvar užíváme tam, kde mu předchází předložka (*pro tebe*) či v případě, že se nachází na začátku věty – *Tebe se to netýká* (důraz). Žáci jsou upozorněni také na mnemotechnické pomůcky v souvislosti s podobností tvarů zájmen *já* a *ty* (*mne – tebe, mně – tobě, mě – tě*). Zřejmě z důvodu častého chybování v pravopisu je vložena krátká poznámka o psaní *mi* (jde o tvar zájmena *já* ve 3. p.) a *my* (tvar 1. p. zájmena *my*). Chybování v pravopisu je dosti časté i v případě tvarů zájmena *se* v 7. pádě, a proto je tato problematika také zmíněna (*Kapr sebou mrskl. x Vezmeme s sebou Pavla?*) (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 46-48).

1. pád	já	ty	–	my	vy
2. pád	mne, mě	tebe, tě	sebe	nás	vás
3. pád	mně, mi	tobě, ti	sobě, si	nám	vám
4. pád	mne, mě	tebe, tě	sebe, se	nás	vás
5. pád	–	ty	–	–	vy
6. pád	(o) mně	(o) tobě	(o) sobě	(o) nás	(o) vás
7. pád	mnou	tebou	sebou	námi	vámi

Obrázek 8 - Skloňování bezrodých zájmen v učebnici Hravá čeština 6

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 46)

Druhou skupinu tvoří zájmena rodová, jejichž skloňování je zaneseno v Tabulce 22.

Tabulka 22 - Skloňování rodových zájmen

číslo	pád	rod mužský	rod ženský	rod střední
jednotné	1.	on	ona	ono
	2.	jeho/něho, ho, jej/něj	jí/ní	jeho/něho, ho, jej/něj
	3.	jemu/němu, mu	jí/ní	jemu/němu, mu
	4.	jeho/něho, ho, jej/něj	ji/ni	je/ně, ho, jej/něj
	5.	-	-	-
	6.	(o) něm	(o) ní	(o) něm
	7.	jím/ním	jí/ní	jím/ním
množné	1.	oni (životný), ony (neživot.)	ony	ona

	2.	jich/nich
	3.	jim/nim
	4.	je/ně
	5.	-
	6.	(o) nich
	7.	jimi/nimi

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 47–48)

Skloňování zájmen přivlastňovacích

Zde se jedná o zájmena *můj, tvůj, svůj, náš, váš, jeho, její, jejich*. Pro přehlednost jsou dělena na tři skupiny – zájmena *můj, tvůj, svůj*, která ve všech pádech kromě 1., 4. a 5. je skloňujeme podle vzoru *mladý*, a *náš, váš*, která mají skloňování jiné, nesklonná *jeho, jejich* a zájmeno *její*, které se skloňuje podle vzoru *jarní*. Tvary první skupiny zájmen obsahuje Tabulka 23. Pomůckou pro správné použití tvaru *moji* nebo *mojí* může být zájmeno *ten*. V případě, že si nejsme jisti pravopisem krátkého či dlouhého zakončení, vložíme na místo nejasného tvaru zájmeno *ten*. Jestliže je zakončen dlouhou samohláskou či dvojhláskou, bude i naše zájmeno zakončeno na *-í* (*o mojí babičce – o té babičce*). V opačném případě zakončíme zájmeno krátce (*pro moji babičku – pro tu babičku*). Krátká poučka upozorňuje na užití zvrátneho zájmena *svůj* – užíváme v případě přivlastňování podmětu (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 49).

Tabulka 23 - Skloňování zájmen *můj, tvůj, svůj*

číslo	pád	rod mužský	rod ženský	rod střední
jednotné	1.	můj (pes, dům)	má/moje (zahrada)	mé/moje (auto)
	2.	mého	mé/mojí	mého
	3.	mému	mé/mojí	mému
	4.	mého (psa), můj (dům)	mou/moji	mé/moje
	5.	můj	má/moje	mé/moje
	6.	(o) mém	(o) mé/mojí	(o) mém
	7.	mým	mou/mojí	mým
množné	1.	mí/moji (psi), mé/moje (domy)	mé/moje (zahrady)	má/moje (auta)
	2.	mých		
	3.	mým		
	4.	mé/moje		má/moje
	5.	mí/moji (psi), mé/moje (domy)	mé/moje	má/moje

	6.	(o) mých
	7.	mými

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 49)

Skloňování druhé (*naš, váš*) a třetí (*její*) skupiny zájmen přivlastňovacích je v učebnici Hravá čeština 6 uspořádáno v tabulkách, které uvádíme na Obrázcích 9 a 10. V případě zájmen *naš* a *váš* je opět uvedena pomůcka v podobě užití zájmena *ten* pro zjištění správného psaní dlouhé či krátké samohlásky (o naší babičce – o té babičce, s naší babičkou – s tou babičkou; pro naši babičku – pro tu babičku). Zájmeno *naš* je zároveň vzorem (měkkým) pro *zájmenné skloňování*. Pomocí tohoto typu skloňování a vzoru skloňujeme zájmena *váš*, vztažné *co*, v čísle jednotném *něco*, *lecco*, *cosi*, *cokoli*, *všechn* a *nic*. Zájmena *jeho* a *jejich* se nesklonují, zájmeno *její* se sklňuje podle vzoru *jarní*. Rozdíl mezi tvary *jejich* a *jejích* je určen číslem – *Žena stála u dveří, díval se do jejích očí* (= jednotné číslo). x *Ženy stály u dveří, díval se do jejich očí* (= množné číslo) (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 50-51).

ČÍSLO JEDNOTNÉ			
	rod mužský	rod ženský	rod střední
1. pád	naš (pes, dům)	naše (zahrada)	naše (auto)
2. pád	našeho	naší	našeho
3. pád	našemu	naší	našemu
4. pád	našeho (psa), náš (dům)	naši	naše
5. pád	naš	naše	naše
6. pád	(o) našem	(o) naší	(o) našem
7. pád	naším	naší	naším
ČÍSLO MNOŽNÉ			
	rod mužský	rod ženský	rod střední
1. pád	naši (psi), naše (domy)	naše (zahrady)	naše (auta)
2. pád		našich	
3. pád		našim	
4. pád		naše	
5. pád	naši (psi), naše (domy)	naše	naše
6. pád		(o) našich	
7. pád		našimi	

Obrázek 9 - Skloňování zájmen *naš, váš* v učebnici Hravá čeština 6

(Zdroj: NOVÁKOVÁ, 2017, s. 50)

	ČÍSLO JEDNOTNÉ		ČÍSLO MNOŽNÉ
1. pád	její (muž, auto, matka)		její
2. pád	jejího (muže, auta)	její (matky)	jejích
3. pád	jejímu (muži, autu)	její (matce)	jejím
4. pád	jejího (muže)	její (matku, auto)	její
6. pád	(o) jejím (muži, autě)	(o) její (matce)	(o) jejích
7. pád	jejím (mužem, autem)	její (matkou)	jejími

Obrázek 10 - Skloňování zájmena *její* v učebnici Hravá čeština 6

(Zdroj: NOVÁKOVÁ, 2017, s. 51)

Skloňování zájmen ukazovacích

a) Zájmeno *ten*

Samotné zájmeno je zároveň tvrdým vzorem pro *zájmenné skloňování*. Zájmena, která se takovým způsobem skloňují, jsou *tento, tehle, onen*, vztažné *kdo*, neurčitá *někdo, leckdo, kdosi, všichni* a záporné *nikdo*. Přehled skloňování zájmena učebnice nepředkládá, uvedena jsou pouze cvičení na tuto problematiku (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 51).

b) Zájmeno *týž/tentýž*

Tato slova vyjadřují, že je něco stejné. Některé tvary tohoto zájmena vznikají při skloňování podle vzoru *mladý (bez mladého muže – bez téhož muže)*. Další výklad k tomuto zájmenu není uveden, všechny jeho tvary jsou představeny uživateli prostřednictvím tabulky na Obrázku 11 (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 52).

	ČÍSLO JEDNOTNÉ			ČÍSLO MNOŽNÉ		
	rod mužský	rod ženský	rod střední	rod mužský	rod ženský	rod střední
1. pád	týž/tentýž	táž/tatáž	totéž	tíž, titíž (psi) tytéž (domy)	tytéž	táž/tatáž
2. pád	téhož	téže	téhož		týchž	
3. pád	témuž	téže	témuž		týmž	
4. pád	téhož (psa) týž, tentýž (dům)	touž/tutéž	totéž	tytéž	tytéž	táž/tatáž
6. pád	(o) témž(e)/ tomtéž	(o) téže	(o) témž(e)/ tomtéž		(o) týchž	
7. pád	týmž, tímtéž	touž/toutéž	týmž/tímtéž		týmiž	

Obrázek 11 - Skloňování zájmena *týž/tentýž* v učebnici Hravá čeština 6

(Zdroj: NOVÁKOVÁ, 2017, s. 52)

c) Zájmeno *sám*

Výklad u zájmena *sám* obsahuje informace o vzoru jeho skloňování (*mladý*). Dále je upozorněno na jeho jmenné tvary (*sám, sama, samo*). Koncovka *-i* se píše pouze v 1. p., č. mn., r. muž. životného (*Bratři se vypravili do světa sami.*) (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 52).

Skloňování zájmen vztažných

a) Zájmena *který, jaký*

První ze jmenovaných, zájmeno *který*, užíváme v případě výběru ze souboru různých skutečností (osoby, zvířata, věci...). Zájmeno *jaký* užíváme v dotazování na vlastnosti zmíněných skutečností. Nováková a kolektiv (2017, s. 52) uvádí i dva dialogy jako příklady:

Hanka se ptá: „Který pes je tvůj?“ Honza odpovídá: „Ten německý ovčák.“

Hanka se ptá: „Jaký je tvůj pes?“ Honza odpovídá: „Je hodný, milý, poslušný a přátelský.“

b) Zájmeno *jenž*

Zájmeno *jenž* se skloňuje stejně jako zájmena *on, ona, ono*. V 1. pádě má ale odlišné tvary, viz (Tabulka 24). Po předložce píšeme na začátku zájmena *n-*: *jehož x bez něhož* (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 53).

Tabulka 24 - Skloňování zájmena *jenž*

číslo	pád	rod mužský	rod ženský	rod střední
jednotné	1.	jenž	jež	jež
	2.	jehož	jíž	jehož
	3.	jemuž	jíž	jemuž
	4.	jehož/jejž (živ.), jejž (neživ.)	jíž	jež
	6.	(o) němž	(o) níž	(o) němž
	7.	jímž	jíž	jímž
množné	1.	jíž (živ.), jež (neživ.)	jež	jež
	2.	jichž		
	3.	jimž		
	4.	jež		
	6.	(o) nichž		
	7.	jimiž		

(Zdroj: NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 53)

Vzory pro skloňování zájmen

V závěru kapitoly o zájmenech je shrnutí vzorů, podle kterých skloňujeme některá zájmena (nejde o samostatnou lekci). Vzor *mladý* užíváme při skloňování zájmen *můj, tvůj, svůj, týž, tentýž, takový*, vztažných *který* a *jaký*, neurčitých *některý, nějaký, kterýsi, jakýsi, leckterý, lečjaký, ledajaký*, *každý* a záporná *nijaký* a *žádný* (NOVÁKOVÁ A KOL., 2017, s. 54).

6.2 Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 7. ročník ZŠ

Tabulka 25 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 7. ročník

učebnice Fraus ²⁰	učebnice SPN ²¹	učebnice Taktik ²²
Skloňování zájmena <i>jenž</i>	Procvičování probraného učiva	Zájmena (opakování)
	Skloňování a užívání vztažných zájmen	

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

V sedmém ročníku mnoho nového učiva o zájmenech není, což patrně z Tabulky 25.

Zájmena (opakování)

V lekci o zájmenech není obsaženo nové učivo, ale je procvičováno učivo předešlého ročníku. V úvodu lekce jsou připomenuty druhy zájmen společně s jejich zástupci. Nebudeme je zde znovu uvádět, neboť s nimi pracujeme v předešlých kapitolách (Tabulka 21). Dále se v lekci nacházejí už jen úkoly k souhrnnému procvičení zájmen – najdeme zde cvičení na vyhledávání zájmen v ukázkovém textu, v další ukázce mají žáci za úkol nahradit vyznačená podstatná a přídavná jména vhodnými zájmeny (viz Obrázek 12). Cvičení má dle vyznačeného symbolu střední obtížnost a prostřednictvím dalších úkolů propojuje učivo gramatické a literární.

5. a) Vyznačená podstatná a přídavná jména nahraď vhodnými zájmeny.

O stvoření golema
Vypráví se, že Rabi Löw měl sen, ve **snu** se **Rabimu** objevil před očima nápis. Na **nápise** bylo, že má vytvořit z hlíny tvora, který bude Židům pomáhat proti různým nepřátelům. Tak se Rabi se dvěma učenci oblékli v noci do bílých hávů. V **hávech** se vypravili za město k řece Vltavě, u **Vltavy** našli jemnou a vlhkou hlínu. Z **hlíny** uhnětlí postavu obrovitánského člověka, golema. Pak **golema** učenci postupně obcházeli a každý z **učenců** odříkával posvátné formule. Nakonec rituál opakoval samotný Rabi. Když Rabi Löw golema sedmkrát obešel, vložil **golemovi** do úst lístek s tajným nápisem. **Golem** najednou otevřel oči a obživil. Rabi golema oblékl a přivedl **tvora** do **vlastního** domu. V **Rabiho** domě golem ve dne pomáhal, ale hlavní práci vykonával v noci, kdy hlídal židovské obyvatele. Dával na **obyvatele** pozor, aby se **lidem** nic nestalo.

b) Jakým epickým útvarem je text o golemovi?
c) Znáš ještě další žánrově podobné texty, které vyprávějí o staré Praze nebo třeba o kraji, kde žiješ?
d) Znáš i jiné příběhy, kdy se lidé snažili vytvořit umělého člověka?
e) Jak vyprávění o golemovi pokračuje?

Obrázek 12 - Cvičení na zájmena v učebnici Hravá čeština 7

(Zdroj: KŘIVANCOVÁ, 2018, s. 43)

²⁰ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004

²¹ HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2014

²² KŘIVANCOVÁ, Michaela, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2018

V poslední řadě je v Hravé češtině 7 opakováno skloňování zájmena *jenž* – tabulku se skloňováním jsme předložili v předchozích kapitolách (KŘIVANCOVÁ A KOL., 2018, s. 42-44).

6.3 Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 8. ročník ZŠ

Lekcí o zájmenech v učebnicích českého jazyka pro 8. ročník ZŠ je méně než v předchozích ročnících. Učebnice Fraus se zájmenům v tematickém celku Tvarosloví vůbec nevěnuje. Hravá čeština 8 opakuje probranou látku. Nové učivo předkládá pouze učebnice SPN – jde o skloňování zájmena *týž/tentýž*. Zjištěné skutečnosti zaznamenáváme v Tabulce 26.

Tabulka 26 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 8. ročník

učebnice Fraus ²³	učebnice SPN ²⁴	učebnice Taktik ²⁵
-	Procvičování probraného učiva	Zájmena (opakování)
	Skloňování zájmena <i>týž/tentýž</i>	

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

Zájmena (opakování)

Učebnice Hravá čeština 8 v tematickém celku Tvarosloví nabízí lekci Zájmena. V ní se pouze opakuje učivo předešlých ročníků. Na úvod jsou připomenuta zájmena rodová a bezrodá, následuje tabulka s názvy druhů zájmen, jejich charakteristikou a zástupci – žáci mají za úkol doplnit chybějící údaje – název druhu a dokončit výčet slov (kompletní je pouze oddíl charakterizující druh). Jako příklad procvičování můžeme uvést vyhledávání zájmen a určování jejich druhu, nahrazování slov zájmeny, pravopis *s sebou x sebou*. Nejtěžší obtížnost přisuzují autoři cvičení na doplňování správného tvaru zájmena *týž/tentýž* (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 44-46).

6.4 Zájmena v učebnicích českého jazyka pro 9. ročník ZŠ

V devátém ročníku se žáci připravují na přijímací zkoušky. Nového učiva tedy v posledním ročníku přibývá jen málo, v rámci zájmen vlastně vůbec – učivo o nich se pouze opakuje.

²³ KRAUSOVÁ, Zdeňka a Martina PAŠKOVÁ. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005.

²⁴ HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2015.

²⁵ PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Michaela KŘIVANCOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017.

Tabulka 27 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 9. ročník

učebnice Fraus ²⁶	učebnice SPN ²⁷	učebnice Taktik ²⁸
Zájmena a číslovky – druhy, skloňování	Procvičování probraného učiva	Zájmena (opakování)

(Zdroj: vytvořeno na základě informací z obsahu uvedených učebnic)

Zájmena (opakování)

Opakovací lekce v Hravé češtině začíná krátkým shrnutím učiva o zájmenech. Je uvedeno, že zastupují podstatná a přídavná jména, naznačují je, případně na ně odkazují. Gramatické kategorie, které u zájmen určujeme, jsou *pád*, *číslo* a *rod* (poslední jmenovanou pouze u *rodových*). Stejně tvary pro rod mužský, ženský a střední jsou charakteristická *zájmena bezrodá*. Zájmena skloňujeme třemi způsoby:

- zvláštní skloňování (bezrodá),
- zájmenné skloňování (vzory *ten*, *náš*),
- podle vzorů přídavných jmen (*mladý*, *jarní*).

Ta, která nemůžeme skloňovat, jsou *jeho* a *jejich*. Druhy zájmen jsou následující:

- osobní,
- přivlastňovací,
- ukazovací,
- tázací,
- vztažná,
- neurčitá,
- záporná,
- vymežovací (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 43).

6.5 Komparace obsahu učiva o zájmenech v učebnicích českého jazyka

Na základě analýzy učiva o zájmenech v řadě učebnic od vydavatelství Taktik a komparace učebnic všech zkoumaných řad lze vytyčit některé odlišnosti ve výkladu a rozvržení učiva. Zjištěné skutečnosti předkládáme níže, dělíme je podle jednotlivých ročníků.

²⁶ KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ a Jana VAŇKOVÁ. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006

²⁷ HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2016

²⁸ PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Nikola MICHÁLKOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017

6. ročník

Zatímco v Hravé češtině 6 najdeme učiva o zájmenech a jejich skloňování velké množství, učebnice Fraus a SPN jsou v jejich výkladu úspornější, a proto zde uvádíme jen učivo, které se v nich na rozdíl od prvně jmenované nevyskytuje. Učebnice od Frause pro 6. ročník sice předkládá přehled třídění zájmen do jednotlivých druhů, ale chybí charakteristika každého druhu a popis jeho funkce. Učebnice SPN takový přehled nabízí, rozebírá každý druh zájmena zvlášť – každou skupinu autoři krátce charakterizovali a uvedli její zástupce (viz Obrázek 13). Jestliže budeme porovnávat přehledy o skloňování zájmen v jednotlivých publikacích, tak v jejich množství vyniká Hravá čeština – přehled učiva je uveden výše. Učebnice Fraus oproti Hravé češtině nevykládá podrobné skloňování zájmen *já, ty, my, vy, se*, neuvádí rozdíl mezi vztažnými zájmeny *který a jaký* a neobsahuje ani rozdělení zájmen na rodová a bezrodá. Učebnice SPN vykládá v 6. ročníku skloňování zájmen nejstručněji – chybí v ní skloňování zájmen *ty, my, vy se, týž, tentýž a jenž*.

Podle funkce rozlišujeme sedm druhů zájmen: zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná.

Zájmena osobní

odkazují

k mluvčímu – zájmena 1. osoby *já, my*,

k posluchači – zájmena 2. osoby *ty, vy* a

k tomu, o kom nebo o čem se mluví – zájmena 3. osoby *on, ona, ono; oni, ony, ona*.

K osobním zájmenům řadíme i zájmena zvrtná *se* a *si*: *Umyj se. Umyj si ruce.*

Obrázek 13 - Zájmena osobní (učebnice SPN pro 6. ročník)

(Zdroj: HOŠNOVÁ A KOL., 2018, s. 85)

7. ročník

Téměř celé učivo o zájmenech je v řadě učebnic Taktik probráno v 6. ročníku, a proto se v učebnici pro sedmý ročník pouze opakuje. Učebnice od Frause pro sedmý ročník nově přináší skloňování zájmena *jenž*. V řadě učebnic od nakladatelství SPN nalezneme v sedmém ročníku opakování probraného učiva (opakování 6. ročníku), novou látku zaměřenou na skloňování vztažného zájmena *jenž* a poučku o jeho stejném významu jako zájmeno *který*.

8. ročník

S učivem o zájmenech se setkáváme v osmém ročníku málo v učebnicích od Frause a Taktiku. První jmenovaná publikace samostatnou lekci o zkoumaném učivu neuvádí, učebnice od Taktiku se opět věnují pouze procvičování zájmen. Nové učivo v osmém ročníku přináší řada SPN – jde o skloňování zájmena *týž/tentýž*, s nímž jsme se setkali v Hravé češtině a učebnici od Frause už v 6. ročníku. Učebnice Fraus (KRAUSOVÁ A KOL., 2005, s. 41) obsahuje ještě krátké

připomenutí psaní tvarů *mě* (2. a 4. p. zájm. *já*) x *mně* (3. a 6. p. zájm. *já*) v rámci tematického celku Pravopis, lekce Skupiny bě/bje, pě, vě/vje, mě/mně.

9. ročník

Učebnice se v rámci jednotlivých řad shodovaly v terminologii, rozdělení druhů apod. V devátém ročníku se však setkáváme s dalším druhem zájmen (z. vymešovací), který je sice v Hravé češtině 9 jmenován (PAVLÍČKOVÁ A KOL., 2017, s. 43), ale není definován a nejsou uvedena zájmena, která by k tomuto druhu náležela. Zajímavé je, že učebnice pro šestý a devátý ročník jedné řady užívají rozdílné třídění. S vymešovacími zájmeny se jinde ve zkoumaném vzorku učebních opor neseťkáváme. Komparaci učebnic pro devátý ročník od jednotlivých nakladatelství lze zjistit pouze rozdílný počet uvedených cvičení – nejvíce (12) jich je v Hravé češtině 9, učebnice SPN nabízí k procvičení devět úkolů, nejméně jich najdeme v učebnici od Frause (6), která ale v úvodu má stručné opakování o zájmenech – to v učebnici SPN zcela chybí. Rodová a bezrodá zájmena v rámci opakování předkládá Fraus (v Hravé češtině už v 6. ročníku), řada SPN je nezmiňuje vůbec.

6.6 Souhrnná komparace učebnicových řad

Pokud bychom chtěli shrnout výhody a nevýhody zkoumaných řad učebnic, je na místě uvést, že, což už bylo zmíněno, řada učebnic od Taktiku obsahuje v rámci zkoumaných vzorků největší přehled o vybraných slovních druzích, nacházíme v ní mnoho pouček, příkladů a cvičení. Naproti tomu učebnice SPN sice vyhovují požadavkům RVP ZV, ale vystačí si s menším objemem základního učiva, cvičení je v nich méně než v ostatních. Takzvanou střední cestou bychom mohli nazvat řadu od Frause. Přináší přehledy, shrnuje učivo v tabulkách, ale například v šestém ročníku se v úvodu uživatel vůbec nedozvídá, co jsou přídavná jména a zájmena a jakou funkci mají – autoři předkládají rovnou přehled jejich druhů a příklady. Učebnice od Taktiku mohou zpočátku uživatele množstvím učiva odradit, ale v případě, že studijní oporu využije k samostudiu, uvítá veškeré vysvětlivky a definice. Tato skutečnost mohla hrát roli i během přechodu na distanční výuku v letech 2020 a 2021 (pandemie Covid-19), poněvadž dětem s domácí výukou v mnohých případech museli pomáhat rodiče, kteří si často učivo již nepamatují, ale mohli čerpat právě z bohaté studnice přehledně podaných informací v Hravé češtině. Naproti tomu, pokud by chtěl rodič svému dítěti, které je v šestém ročníku vzděláváno distančně za pomoci učebnice od Frause, vysvětlit například přídavná jména, musel by hledat v jiných zdrojích, protože tento slovní druh je ve Frausovi definován až v učebnici pro 9. ročník (v 6. ročníku najdeme jen druhy a příklady přídavných jmen). Učebnice SPN definice stručně předkládají, ale podrobnostmi a výjimkami se příliš nezabývají, v 9. ročníku nenajdeme žádné shrnutí učiva, pouze procvičování.

ZÁVĚR

Při zpracování tématu jsem prošel mnoho odborných publikací a získal cenné informace. V rámci zaměření práce jsem měl možnost důkladněji se seznámit se zachycením učiva o přídavných jménech a zájmenech ve zkoumaných řadách učebnic českého jazyka pro druhý stupeň základní školy, čímž bylo možné získat komplexní přehled o šíři probíraného učiva a kriticky ho posoudit. V této oblasti by bylo možné provádět i další výzkumy, například rozbor cvičení, jejich typů apod. Nicméně tyto výzkumy by z důvodu svého velkého rozsahu mohly být použity jako námět na jinou, hlouběji zaměřenou práci.

Ve své bakalářské práci jsem se snažil o zachycení a srovnání pojetí přídavných jmen a zájmen v učebnicích českého jazyka pro 2. stupeň základní školy. První část pojednávala o učebnici jako pojmu a jejím cílem bylo podat informace o historii, funkci, struktuře, základních typech a četnosti využívání učebnic ve výuce samotnými učiteli. Následně bylo předloženo současné teoretické vymezení zkoumaných slovních druhů ve vybraných mluvnicích. V dalších kapitolách bylo pojednáno o kurikulu a dokumentech, v nichž je ukotveno učivo o slovních druzích, neboť i sama učebnice je kurikulárním projektem. Druhá část práce se zabývala krátkým představením jednotlivých řad učebnic českého jazyka pro 2. stupeň základní školy. Na něj navazoval rozbor pojetí učiva o přídavných jménech a zájmenech vykládaném v nejnovější řadě učebnic od vydavatelství Taktik. Po analýze učiva v učebnicích pro všechny ročníky druhého stupně základní školy byla provedena komparace s dalšími vybranými řadami (Fraus, SPN) a v každém ročníku byly následně zaznamenány odlišné přístupy ve výkladu. Porovnáním bylo zjištěno, že všechny zkoumané učebnice svým výkladem naplňují očekávané výstupy RVP ZV.

V rámci komparace učiva o přídavných jménech bylo zjištěno, že nejvíce se jim věnují učebnice nejnovější, a to Hravá čeština od vydavatelství Taktik. Nachází se zde mnoho detailních pouček, jsou například uváděny všechny hláskové změny při tvoření přídavných jmen. Oproti Taktiku má odlišné rozložení učiva řada učebnic SPN (nové učivo přináší téměř v každém ročníku) – například jmenné tvary přídavných jmen předkládá na rozdíl od ostatních až v sedmém ročníku. Nejdetailněji výklad o přídavných jménech v tematickém celku Tvoření nových slov (lekce Odvozování přídavných jmen) opět přináší Hravá čeština, stručnější je Fraus, v učebnici SPN najdeme v této lekci jen procvičování a vysvětlení rozdílu mezi účelovým a dějovým přídavným jménem. V osmém ročníku přináší učebnice SPN další novou látku – *Přídavná jména přivlastňovací pro označení rodin* – v ostatních řadách ji nenacházíme. V devátém ročníku se ve všech učebnicích učivo opakuje, procvičuje – nejméně v učebnici SPN.

Dále bylo zjištěno, že i učivo o zájmenech je v učebnicích pojato různě. Nejdůkladněji se tématu věnuje opět řada Hravá čeština od Taktiku. Méně podrobný výklad obsahovaly učebnice od

Frause, nejstručněji ho podávaly učebnice SPN. Rozdělení zájmen na rodová a bezrodá jsme zachytili v Hravé češtině pro 6. ročník, kdežto Fraus ho zmiňuje až v ročníku devátém, v řadě od SPN jsme takové rozdělení nenašli. V oblasti definování slovního druhu panuje mezi učebnicemi shoda.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.

ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85937-47-6.

HALADA, J. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. 378 s. ISBN 978-80-7277-165-3.

HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ, Vlastimil STYBLÍK a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 6: pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2018. ISBN 978-80-7235-615-7.

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2014. ISBN 978-80-7235-391-0.

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7235-425-2.

HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7235-481-8.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. [Odry]: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-206-3.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-320-5.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a Martina PAŠKOVÁ. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80-7238-419-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Martina PAŠKOVÁ a Jana VAŇKOVÁ. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-536-4.

KŘIVANCOVÁ, Michaela, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2018. ISBN 978-80-7563-141-1.

Nakladatelství Fraus. *Nakladatelství Fraus* [online]. 2021 [cit. 2021-6-10]. Dostupné z: <https://www.fraus.cz/>

NOVÁKOVÁ, Jaroslava, Michaela KŘIVANCOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 6: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-064-3.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Michaela KŘIVANCOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-066-7.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Nikola MICHÁLKOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-067-4.

PETR, Jan. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986. 536 s.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 4., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-503-5.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 4. aktualizované vydání. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2004. ISBN 80-7235-018-8.

Internetové zdroje

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. *RVP ZV* [online]. Praha: MŠMT ČR, 2017, 2017 [cit. 2021-6-4]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/41216/>

ŠVP Cesta k sobě. *ZŠ Osvobození, Pelhřimov* [online]. Pelhřimov, 2019 [cit. 2021-6-6].

Dostupné z: https://www.zsospe.cz/static/dokumenty_seznam-dokumentu_2020_1/document/_%C5%A0VP_Z%C5%A0.pdf

Vydavatelství Taktik. *Vydavatelství Taktik* [online]. 2021 [cit. 2021-6-10]. Dostupné z: <https://www.etaktik.cz/o-nas/>

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Aparát prezentace učiva	9
Tabulka 2 - Aparát řídicí učení.....	10
Tabulka 3 - Aparát orientační.....	10
Tabulka 4 - Častost používání informačních zdrojů.....	11
Tabulka 5 - Průměrné využívání učebnic ve vyučování.....	12
Tabulka 6 - Příklad pravidelného stupňování.....	17
Tabulka 7 - Příklad nepravidelného stupňování:.....	17
Tabulka 8 - Formy existence obsahu vzdělávání.....	23
Tabulka 9 – Jazyková výchova v konkrétním ŠVP na 2. stupni ZŠ.....	25
Tabulka 10 - Lekce o přídavných jménech v učebnicích pro 6. ročník.....	32
Tabulka 11 - Příklady odvozování příponami -ský, -cký, -čký	33
Tabulka 12 - Hláskové změny při odvozování přídavných jmen	33
Tabulka 13 - Skloňování přídavných jmen tvrdých	34
Tabulka 14 - Skloňování přídavných jmen měkkých.....	35
Tabulka 15 - Skloňování přídavných jmen přivlastňovacích	35
Tabulka 16 - Jmenné tvary přídavných jmen	37
Tabulka 17 - Hláskové změny při tvoření 2. stupně přídavných jmen pomocí přípon -ší a -í	37
Tabulka 18 - Lekce o přídavných jménech v učebnicích pro 7. ročník ZŠ.....	38
Tabulka 19 – Lekce o přídavných jménech v učebnicích pro 8. ročník ZŠ	41
Tabulka 20 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 6. ročník	45
Tabulka 21 - Druhy zájmen	46
Tabulka 22 - Skloňování rodových zájmen.....	47
Tabulka 23 - Skloňování zájmen <i>můj, tvůj, svůj</i>	48
Tabulka 24 - Skloňování zájmena <i>jenž</i>	51
Tabulka 25 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 7. ročník	52
Tabulka 26 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 8. ročník	53
Tabulka 27 - Lekce o zájmenech v učebnicích pro 9. ročník	54

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 - Řada učebnic z nakladatelství Fraus.....	28
Obrázek 2 - Učebnice Fraus – použité symboly.....	29
Obrázek 3 - Řada učebnic z nakladatelství SPN	29
Obrázek 4 - Řada učebnic z vydavatelství Taktik	30
Obrázek 5 - Učebnice Hravá čeština 6 – označení obtížnosti	31
Obrázek 6 - Poučení o přídavných jménech v učebnici Hravá čeština pro 7. ročník.....	39
Obrázek 7 - Opakování odvozování přídavných jmen v učebnici Hravá čeština 8.....	41
Obrázek 8 - Skloňování bezrodých zájmen v učebnici Hravá čeština 6	47
Obrázek 9 - Skloňování zájmen <i>náš, váš</i> v učebnici Hravá čeština 6	49
Obrázek 10 - Skloňování zájmena <i>její</i> v učebnici Hravá čeština 6	50
Obrázek 11 - Skloňování zájmena <i>týž/tentýž</i> v učebnici Hravá čeština 6	50
Obrázek 12 - Cvičení na zájmena v učebnici Hravá čeština 7	52
Obrázek 13 - Zájmena osobní (učebnice SPN pro 6. ročník).....	55

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
ŠVP	Školní vzdělávací program
ZŠ	základní škola
SPU	specifická porucha učení

